MIRCEA ELIADE

BIBLIOTECA MAHARAJAHULUI

Mircea Eliade este cu adevărat un fenomen al culturii românești din acest veac. Eruditul a cuprins și dezlegat istoria, fiind un Iorga al domeniului spiritual. [...]

Din opera sa, vastă și prea puțin cunoscută în România, Casa noastră editorială a publicat, recent, una din cărțile monumentale de călătorii, India, prin atenta grijă a domnului Mircea Handoca, sufletul răspîndirii avizate a operei lui Mircea Eliade la noi. Punem la îndemîna cititorului acum, ca o continuare a cărții dedicate Indiei, și în aceeași îngrijire a lui Mircea Handoca, paginile care conduc și prelungesc înțelegerea Indiei, adunate din presa vremii, avînd, deci, fiorul direct al spontaneității.

Deci, Biblioteca maharajahului nu reprezintă altceva decît partea a doua a volumului India, apărut recent la casa noastră editorială.

Mulțumim Editurii Minerva pentru gestul colegial arătat față de noi.

VICTOR CRĂCIUN

EDITURA PENTRU TURISM

ISBN 973-48-0075-2

INDIA II

CUVÎNT ÎNAINTE

Mircea Eliade este cu adevărat un fenomen al culturii românești din acest veac. Eruditul a cuprins și dezlegat istoria fiind un Iorga al domeniului spiritual. Ca și autorul total al istoriei românilor, care își încercase posibilitățile în memorialistică, estetică, poezie, teatru, Mircea Eliade se dedică, spărgînd tiparele și abandonînd întîmplarea cotidiană, fecundului domeniu al prozei, oferindu-i fiorul dimensional cu eternitatea spiritului. Prozatorul devine astfel unic în literatura română precum savantul este desăvîrșit în descoperirea genezei și încrengăturilor credințelor umanității.

Din opera sa, vastă și prea puțin cunoscută în România, Casa noastră editorială a publicat, recent, una din cărțile monumentale de călătorii, India, *prin atenta grijă a domnului Mircea Handoca, sufletul răspîndirii avizate a operei lui Mircea Eliade la noi. Punem la îndemîna cititorului acum, ca o continuare a cărții dedicate Indiei, și în aceeași îngrijire a lui Mircea Handoca, paginile care conduc și prelungesc înțelegerea Indiei, adunate din presa vremii, avînd, deci, fiorul direct al spontaneității.*

Precizăm, și cu acest prilej, că o dată cu reîntoarcerea în țară, în urma călătoriei de documentare în India, Mircea Eliade devine unul dintre cei mai avizați conferențiari ai emisiunilor radioului românesc, o bună parte din secvențele cuprinse în cartea despre India *fiind rostite la microfon, în anii 1932 și 1933. Iată titlurile conferințelor radiodifuzate :* Apa cu flori și cadavre, Templul de aur, Într-o mănăstire din Himalaia, Durga, zeița cu 50 de scăfîrlii, O nuntă bengaleză, Dansuri în noapte la Jaipur, Prin jungla singaleză, Vînătoare de crocodili, Taina Indiei, India nouă, Templul din sudul Indiei.

Așa cum menționa revista „Radio și Radiofonia" din 24 ianuarie 1932, scriitorul „reușește să ne povestească clipe mari, trăite într-o neașteptată frumusețe".

Textele sînt manuscrise şi pasaje întregi aveau să devină volumul India, *ceea ce ilustrează vechiul nostru concept că Radiodifuziunea Română a avut menirea de a contribui la crearea culturii naţionale.*

La microfonul românesc — pentru că scriitorul a vorbit la numeroase posturi de radio din întreaga lume — Mircea Eliade s-a ocupat şi de alte domenii pe care noi le-am grupa astfel : comentarii privind istoria religiilor, probleme corelative ale psihologiei şi artei, eseuri despre scris şi despre unele personalităţi culturale — acestea din urmă fiind incluse în volumul Insula lui Euthanasios din 1943.

Completăm lista preocupărilor lui Mircea Eliade legate de India şi adunate în paginile care urmează cu alte contribuţii rostite la microfon, care vor putea deveni cîndva un alt volum : Revoluţii religioase, Despre rugăciuni, Sentimentul morţii în creştinism, Isus în India, Maica Domnului în religia şi legendele popoarelor, O revoluţie creştină la Oxford, Noi cercetări asupra celor mai vechi civilizaţii, Săpături arheologice în Ţara Sfîntă, Mistica primăverii.

Bogăţia manuscriselor radiofonice întăreşte faţa necunoscută a lui Mircea Eliade. Dar ele reprezintă, credem, prea puţin faţă de intervenţiile sale la alte posturi de radio şi televiziune. De aceea, începeam aceste cuvinte cu gîndul că Mircea Eliade este un fenomen al culturii româneşti contemporane, şi anume unul din marii ei intelectuali. Preluăm, chiar dintr-o conferinţă a scriitorului, această definiţie : „A fi intelectual înseamnă a fructifica viaţa, dăruindu-i o semnificaţie nouă, adînc omenească". În fapt, Mircea Eliade se definea astfel şi pe sine însuşi.

Victor Crăciun

FALS JURNAL DE BORD, ALEXANDRIA

Cît de seducătoare e furtuna văzută la cinematograf ! Într-adevăr, dintr-un scaun comod, se pot vedea valuri pulverizate de proră, svîcniri de apă fumegîndă năpădind punţile, pasageri înspăimîntaţi în cabine luxoase, marinari alergînd cu acea siguranţă caracteristică actorilor de cinema. Vasul se pleacă pe o coastă, spectatorii îşi ţin răsuflarea. Un far — şi spectatorii zîmbesc. Chiar naufragiul, în film e pitoresc şi dulce. Vaporul se scufundă brusc. Naufragiaţii se salvează în mari bărci albe. O furtună e întotdeauna un episod grandios, chiar şi şirul de momente dramatice casnice. Iar cei ce o înfruntă — eroi.

Furtuna pe care am îndurat-o treizeci de ceasuri pe Mediterana a întrerupt notele de bord, dar mi-a hărăzit descifrarea cîtorva adevăruri. Datorită nu ştiu cărui amănunt intern nu sufăr de rău de mare. Am descoperit astfel acea suferinţă a oamenilor *cari nu au ce face*, cari nu pot face nimic, cari îşi poartă luciditatea din loc în loc, negăsindu-i nici o ocupaţie, nici o distracţie, nici o obsesie, nici un calmant. Cei care suferă de rău — sînt ocupaţi cu boala lor ; îi dau proporţii, o dilată prin sugestie, o adîncesc prin medicamente, o prelungesc prin speranţă. Ceilalţi — nu pot face nimic. În primul ceas furtuna e un spectacol superb. Dar furtuna, din nefericire, durează mult. Începi să te plictiseşti privind. De altfel trebuie să te retragi de pe punte din pricina valurilor. De cum intri în salon, în sufragerie, în cabine — începe chinul. Suferinţa celorlalţi e penibilă din toate punctele de vedere. Nu te poţi gîndi, nu poţi visa, nu-ţi poţi aminti, nu poţi vorbi. Ceasurile trec anevoie. Fumezi şi bei cafele — dar şi lucrul acesta te plictiseşte. Vrei să dormi. Nenorocirea e că, pe furtună, nu poţi adormi decît dacă eşti ameţit. Priveşti cu jind cum ceilalţi visează palizi şi descompuşi. Încerci ultimul mijloc : de-a ţine ochii închişi şi-o să ţi se pară că dormi. Nu poţi ; cazi din pat.

Numai cei care dorm autentic nu cad din pat. Ceilalți trebuie să-și găsească la fiecare clipă un echilibru propriu.

Ceasuri de așteptare, de așteptare enervantă, sugrumată, abrutizantă. Nervii își cer tot mai poruncitor odihna. Dușul (dacă se mai poate...) e zadarnic. Te silești să aștepți liniștit și liniștea aceasta ajunge obsedantă ca o monotonie fără sfîrșit. Viața interioară nu mai funcționează. Cel puțin dacă ți-ar fi teamă. Oh ! Cu cîtă pasiune îmi amintesc zilele de furtună pe Marea Neagră, rătăcind într-o barcă, cu prieteni scumpi, fără nădejde, fără apă, fără pîine. Atunci, într-adevăr îmi era frică și trebuia să lupt împotriva spaimei, trebuia să-mi regăsesc credința, speranța ; trebuia să mă rog... Era o viață nouă pe care o descopeream. Erau porniri sălbatece în sufletul meu — cari mă înmărmureau. Surprindeam gesturi de fiară (am furat semințele de pepene ale vecinului) și gesturi de avîntată generozitate (am mințit spunînd că nu mi-e sete...). Lumini stranii se ridicau din colțuri de suflet pe care le bănuiam definitiv întunecate. Memoria se juca ciudat, aducîndu-mi în față scene inutile, fără semnificație ; fără legătură, repetîndu-le pînă la obsesie, deplasîndu-le, inversîndu-le, transformîndu-le ca într-un coșmar. Cîte cuvinte n-am învățat în acele zile de furtună...

Cuvîntul *existență* l-am înțeles atunci. Și n-am înțeles cuvîntul *moarte ;* spunea atît de puțin... Îl repetam, îi căutam noțiunea, intuițiile, sugestiile — și simțeam totuși că e *altceva,* care trebuie numit *altfel.* Atunci am înțeles și m-am întristat că absolutul nu se gustă de două ori. Sînt morți frumoase și sînt morți stupide ; dar *sînt.* Nu poți alege moartea, după cum nu poți alege dragostea. Curie a murit : călcat de un automobil, iar Leon Bloy a iubit o prostituată...

Păstrez din acele nopți de spaimă și calm rezerve nebănuite în conștiință. Din nefericire, pe un vapor, riscurile se atenuează pînă la anulare. Numai femeile sau cei la prima călătorie mai cred în naufragii. Nu spun că ele sînt imposibile. Dar după cum într-un tramvai nu mă gîndesc la ciocnire, tot așa într-un vapor nu mă pot gîndi la naufragiu. De aceea furtuna e obositoare, deprimantă prin nesfîrșita-i monotonie.

... Cerul Mediteranei și digurile portului și farul alb al Alexandrei... Sînt clipe în care trebuie să țipi ; orice amenajare a emoției, orice regulare a manifestării brutale — e dureroasă. Am țipat, singur pe punte și mulțumeam vîntului că risipește glasul gîtlejului sugrumat de porniri necunoscute. Cînd părăsesc un port — cînt. Cînt ce-mi vine în minte, un tangou sau tempo I din Simfonia a V-a. Vecinii pot spune ce vor. Și nici-

odată n-am să iert acelui om de servici de pe vasul „Pierre Loti" care m-a adus la masă tocmai în timpul cînd părăseam, într-un amurg de mai, golful Neapolului. Seara întreagă am rămas pe punte căutînd prilejul ; dar emoţia nu s-a mai repetat. Păstrez şi acum materialul infam de senzaţii, dureri şi desfătări care trebuia să-şi prindă formă şi să mă părăsească...

Văzînd ţărmul Egiptului, nici o melodie nu mi-a svîcnit în sînge, ci numai o poftă însîngerată de a urla şi de a strînge în braţe. De unde izvorau atîta primitivism şi atîta copilărie într-un suflet pe care îl credeam cioplit ? Mi-am amintit numeroase şi erudite explicaţii psihologice. Oh ! Dar pe bord, dimineaţa, în faţa Alexandriei, cît de puţin cîntăresc explicaţiile citite într-o sală de bibliotecă. Orientul se trădează de pe chei; englezii, înainte de a ajunge pe chei.

Sînt acele sute de arabi şi negri, hamali celebri din atîtea povestiri de călătorie, înalţi şi spătoşi, ca statuetele egiptene, cu vestminte lungi vărgate şi turbane roşii. În timp ce vasul se apropie — după două ceasuri de cercetare poliţenească şi sanitară — hamalii strigă, invită, asigură, leagă prietenie cu cei de pe bord, rîd, se tutuiesc, oferă servicii, le discută, le angajează. E o zarvă de bazar şi de piaţă. Toate acele siluete masculine gesticulează cuprinse de panică. Iar în clipa cînd seara atinge cheiul, hamali avizi de greutăţi năpădesc punţile, răstoarnă, apucă tot, încarcă, pătrund prin coridoare, urlă, fac semne şi dispar. Peste cîteva minute îi zăreşti jos, pe chei, păzindu-ţi bagajele de o ceată întreagă de adolescenţi arabi, care se oferă să poarte şi ei ceva : o geantă, o cutie de pălării, un baston, un ziar, o portocală. Sînt irezistibili şi procedează direct, rapid, definitiv. Sînt o plagă, dar o suporţi pentru că e pitorească şi ieftină. Hamalul arab e obraznic numai cînd îi dai mult şi întîrzii la vorbă. Fără să mă înveţe cineva — descopăr mijlocul cel mai eficace : ofer foarte puţin, iar cînd îmi întinde moneda înapoi — cu acel cunoscut şi delicios gest al refuzului indignat — o iau şi o bag în buzunar. Arabul e de fapt generos ; acceptă, la sfîrşit, şi o zecime din ceea ce ceruse...

Oh ! De-ar fi numai arabii... Dar Egiptul e o ţară civilizată şi serviciul sanitar obligatoriu. Ca să poţi rămîne în Egipt îţi trebuiesc un număr oarecare de bilete colorate : unul ca să ţi se poată da voie să cobori de pe vapor, altul ca să te poţi urca în tren, un al treilea ca să te prezinţi la serviciul sanitar din oraşul pe care îl vizitezi, un al patrulea ca să te prezinţi după cinci zile la acelaşi servici spre a se convinge că nu suferi de holeră ş.a.m.d. Aceasta nu se petrece însă cu călătorii care sînt în *transit*. Ei trebuie să meargă mai întîi pe la poliţie, apoi la

cîteva servicii sanitare. Lucrurile ar fi simple dacă n-ar exista acea mulţime de dragomani, care te întovărăşesc la început la poliţie, apoi îţi plătesc taxa de vamă, îţi dau sfaturi, te prezintă doctorului, cer cafele pentru dumneata în cont propriu, cheamă birjar, îţi iau bilet de tren — şi la urmă se recomandă cu o sută de la cinci sute de lei în plus. De aceştia nu poţi scăpa decît în compartimentul vagonului, dîndu-le 30 de piaştri din o sută cît cer, lăsîndu-i să se tînguiască şi ameninţîndu-i cu poliţeman-ul către care te îndreaptă simulînd o furie cumplită.

Experienţa dragomanului în Alexandria e indispensabilă şi obligatorie. Ea constă într-o liră sterling, trei ceasuri de enervare, dezgust de călătoria care abia începe, desperare şi dureri de cap. De acum Egiptul aşteaptă, cu deşertul său aproape, cu mormintele Regilor, cu minunile arabe. Dar în Alexandria nu mai pot rămîne. Trenul către Cairo — e singurul lucru pe care îl doresc pătimaş după o zi neobişnuit de violentă. Mă plîng vecinului meu de compartiment, un tînăr egiptean de rară frumuseţe. Zîmbetul lui are atîtea înţelesuri...

Alexandria ? E un port cu diguri şi un far alb.

Cairo, 29 noiembrie

(Cuvîntul", an IV [1928], decembrie 11, nr. 1308, p. 1—2).

FALS JURNAL DE BORD, CAIRO

...În drum spre Cairo, la Kafr-El-Zayat, am văzut cei dintîi arabi rugîndu-se. Pe malul canalului cu apă de Nil aşternuseră covoare sărăcăcioase. Asini şi cămile asistau, alături de palmieri neverosimili — aşa cum se pot vedea în albumele familiale. Soarele se pogora indiferent deasupra ţării unde fusese cîndva împărat ceresc. În zare se distingeau corect şiruri de palmieri svelte, cochet plecaţi deasupra apelor ce-i oglindeau. Decorul se transforma, contururile se limpezeau. Zarea ajungea tot mai vastă, cerul tot mai ireal. O lumină filtrată se furişa printre satele arabe, printre buchetele de palmieri, pe drumurile umede bătute de indigeni cu ochi stinşi. De la fereastra vagonului — plin de egipteni eleganţi, cu fesuri curate şi robe de mătase — priveliştea părea vedenie. Ochii şi gîndurile nu se deslipiseră încă complet de tiparele europene. Tot ceea ce adolescenţa şi lecturile doriseră, jinduiseră — lua acum fiinţă la cîţiva paşi de făptura mea. Am început a iubi vilele cu terasă

în loc de acoperiș, cu plantații înflorite. Ghiceam în cuiburile acelea europene atîtea din dorurile care nu se vor împlini niciodată...

Amurgul a durat cîteva clipe. Seară gălbuie învăluie decorul. În zare stăruie încă o dungă sîngerie. Apoi, luminile se despart, se irosesc, se adună din nou, schimbate, noi, ca privite prin lentile colorate. Totul se petrece ciudat ca într-un miraj. Apele sînt de o albăstruire blîndă, feminină. Fiecare asin s-ar spune că poartă un sfînt. Adolescenții încep a avea o frumusețe insistentă. Recunosc, înciudat și iritat, că ochii descopăr tot mai multe farmece acelor forme pe cari le admiram, pînă dăunăzi numai plastic. „Cazurile" se cer — pentru sinceritatea mea lăuntrică — revizuite...

Micile turme de capre și vestmintele lungi, vărgate ale arabilor contrastează cu automobilele ce-și aprind farurile pe șosea.

Plaqueta europeană dăruiește un farmec mai mult țării. Urma civilizației nu dăunează decît monumentelor. Unde viața își desfășoară formele — civilizația nu mă supără. Ochiul surprinde și sufletul simpatizează oamenii și obiceiurile locului.

Cea dintîi noapte în Cairo, purtat pe străzi cu pasul celui care așteaptă totul de la întîmplare. Am pornit de-a dreptul prin cartierul central, pe Rue Kamel, prin Place de l' Opera, coborînd către Nil. Vitrine europene sălbatec luminate electric — nu mă rețineau. Cafenele luxoase cu consumatori eleganți, music-hall-uri, teatre cu reclamă luminoasă, tramvaie cu cifre arabe... Coboram, coboram. Am ajuns în mahalale luminate de becuri oarbe, cu casele înghesuite spinare peste spinare. În vreun gang, în ușa magaziilor slujind drept vitrină — se iveau fețe curioase ; nu de fața mea albă, fără îndoială, nici de curajul meu de a mă abate noaptea prin cartierul arab — ci numai de interesul pe care l-aș avea pentru o asemenea vizită.

Cînd m-am rătăcit de-a binelea, cer ajutorul unui negustor de plăcintă. Arabii sînt gata să-și lase treburile ca să servească un strein, cerîndu-și plata cu o uluitoare sans-gene. N-am întrebat pînă acum nici un trecător arab asupra vreunei străzi — ca să nu fiu supus unui întreg șir de indiscreții și de propuneri : unde stau, dacă am văzut Muzeul, bazarul, Piramidele, dacă am nevoie de ghid sau de cască colonială, dacă e primul voiaj în Egipt, dacă sînt italian, german, etc., dacă doresc „des femmes arabes". Fiecare își oferă serviciile plătite în monedă măruntă. Dacă te oprești în stradă — o duzină de vînzători te

înconjoară : jurnale, ţigări, castane etc. Înainte de a te putea retrage, cineva îţi şterge pantofii. Dacă te urci în tramvai spre Guiza, un zdrenţăros îţi şterge locul pe bancă, îţi deschide fereastra, îţi spune *Good bey,* te salută pe toate limbile, repetă obsedant „Monsieur le français".

Ca să găsesc un număr la o stradă pe care umblu — iau trăsura. Altminteri n-aş izbuti decît după un ceas de harţă cu întreaga mahala. Guarzii sînt foarte bine crescuţi, dar maniera lor de a indica e atît de vagă... De altfel, însuşi faptul că te-ai adresat unui guard deşteaptă atenţia arabilor de pe stradă, care te înconjoară din nou.

...Am ajuns pe malul Nilului, în plină noapte, bătut de lumina lunei prea albă şi prea fixă. Cerul se depărta, ca un voal bătut în cuie de aur. Palmierii din grădina Muzeului se odihneau. Privindu-i, înţelegeam cum dorm vegetalele. Nilul sticlea argintiu. Deasupra oraşului plutea o aureolă luminoasă susţinută de praful cartierelor. Descifrai cele cîteva monumente pe care le cunoşteam. Gînduri şi simţăminte nedesluşite mă învăluiau. Fruntea îmi ardea încă de soarele prea puternic. Veneam dintr-o ţară cu brumă, cu ploi îngheţate, cu soarele întunecat pentru cîteva luni. Căldura, seve, răscolirile — tulburaseră. Privind apele fluviului, simţeam cum cumplita oboseală mă stăpîneşte. M-am întors anevoie, cu o pungă de castane coapte pe care a trebuit s-o cumpăr de la cel ce-mi arătase drumul...

Dimineaţă orientală, cu zgomote de bazar, cu lumini proiectate neaşteptat printre mulţimea robelor.

Petrec cîteva ceasuri liniştite în grădina *Ezbekiah,* parc dintr-o mie şi una de nopţi, cu chioşcuri în lemn de palmieri, cu ghirlande de flori parfumate, cu terase şi peşteri artificiale. Ezbekieh ! Ezbekieh... Ridic ochii din veranda unde scriu aceste pagini şi o văd, crescută straniu în mijlocul străzilor celor mai populate din Cairo. O străjuiesc palmieri cu trunchi golaş. Ficuşi enormi fac umbră copiilor care se joacă — şi aici — cu aceleaşi cercuri. Cîţiva baobabi îmi povestesc viziuni viitoare, aşa cum cel dintîi lepros, cu mîinile mîncate, mi-a prevăzut, azi dimineaţă, ţările către care îmi îndrept paşii.

Gide a cîntat cîndva grădinile. Îmi blestem memoria ; nu ştiu dacă grădina din Cairo se află în ronde-ul din *Les nourritures terrestres.* Ca să mă împac, scriu pentru mine o laudă grădinei Ezbekieh.

Aflu de la un student egiptean că floarea roşie care-mi place atît de mult, şi pe care am văzut-o acoperind agăţătoare zidu-

rile vilelor, se numeşte Gieham Nomihe. Repet cuvîntul şi floarea roşie îmi place şi mai mult.

...Vizită în Bazzar Musky, mîngîind cu ochii tot ce nu puteam cumpăra. Mă indispun imitaţiile egiptene : brăţara — Cleopatra, pandatif Tutankamon, butonj scarabe, ac de cravată — mumie etc. Nu cumpăr nimic. Privesc trist perechea de englezi care lasă adresa hotelului pentru un enorm servici de cafea marocan. Gonesc reflecţiile asupra inegalităţii oamenilor cu o cutie de ţigări scumpe, *Sultan Special,* pe care le fumez furios, renunţînd la masă. Ţigările costă exact dejunul. M-am mulţumit cu două banane şi m-am întors în grădină.

Piramidele

Dacă cineva m-ar întreba cum sînt i-aş răspunde : „ca în fotografii ! Niciodată n-am văzut o asemănare mai formidabilă"... Ajung pe o cămilă conştient de ridicolul vast pe care îl îmbrăţişam cu toată voia bună. Soarele bătea crunt şi ghidul inevitabil îmi explica sumar tot ce se ştie despre piramide, sfinx şi temple. Pronunţa cu o importanţă deosebită numele egiptene, puţin arabizate. Mă prefăceam uimit de tot ce-mi spunea. Lovită cu băţul, cămila se pleacă răgînd — şi scobor ca să vizitez templul subteran al Sfinxului. Ghidul îmi arată felurile de marmură şi nu ştiu de ce, pronunţa numele dinastiei a XVIII-a. Atunci îl întreb ce crede despre reforma religioasă a lui Amenhotep IV, unchiul lui Tutankhamon, şi despre ţara Punt, de care povesteşte naraţiunea expediţiei din timpul reginei Hatsopsitu. Şi mai pun şi alte asemenea întrebări, cu un aer modest şi feroce. Ghidul fu cuprins de panică. Încearcă să schimbe vorba, dar o întrebare de cronologie thebană îl ţintui pe loc. Se scuză, luîndu-mă şi numindu-mă (nu ştiu de ce) „Herr Direktor". Cel puţin scăpasem de explicaţiile lui bune pentru englezi.

Cu cămila ajung pînă în faţa deşertului. Privirile se aştern rănite pe nisipul gălbui. Petrec cîteva ceasuri vizitînd săpăturile. Un arab îmi ghiceşte în palmă : că vin de departe, că plec departe, că norocul mi se va schimba în opt zile, că cineva se gîndeşte la mine (de ce m-am bucurat ?...) etc.

La Sfinx nu m-am uitat.

Am ascultat tăcerea pe o piatră în umbra marei piramide. Credeam pînă acum că expresia e o simplă licenţă poetică. Apropierea deşertului mi-a descoperit o tăcere pe care simţurile nu o mai gustaseră pînă acum.

Reîntoarcerea către seară, prin Mena, sat alb cu palmieri îmbrăţişaţi, deasupra curţilor pămîntii. Revărsări întîrziate erau risipite prin canale, pretutindeni. Însămînţarea nu se sfîrşise.

Vilele nobile, pe malul celălalt al Nilului, cu terase umbrite de flori, cu cactuşi de-a lungul zidurilor, cu slujitori nubieni. În autobuz zăresc cele dintîi femei frumoase, cu voal îndoliat sub ochi. Au pleoapele puternic fardate şi privirile — ca întotdeauna în Orient — şerpuitoare. Merg foarte puţin pe stradă în timpul zilei. În tramvaie au compartiment special, de unde zvîrlă ochiade militarilor chipeşi sau glumesc zgomotos cu taxatorul. Singura arabă pe care am văzut-o fără voal lăsa să i se vadă şi genunchii...

A trecut seara cu farmecul luminilor văzute prin sticlă. Noaptea, Cairo începe o viaţă nouă. Dintr-un gang vecin îmi ajung zvonurile unui duet de stranie melancolie. S-ar spune, o rugăciune, o mărturie de dragoste sau cîntecul unui drumeţ singuratec.

Cineva vorbind despre deşertul din Tripolitania, mi-a spus: noaptea, în deşert, viaţa e primejduită la fiecare pas ; de aceea nu se avîntă într-însul decît îndrăgostiţii sau nebunii.

Dar cel ce merge singuratec — ce e ?

Privesc cu oarecare nostalgie patul cu voal, veranda, masa de lucru. Începusem a mă obişnui cu colţul acesta tăcut, cu ferestile în grădina Ezbekich. Mîine trenul mă va duce la Port-Said şi de acolo...

Cairo, 30 noiembrie

(„Cuvîntul", an IV [1928], decembrie 16, nr. 1313, p. 1—2).

FALS JURNAL DE BORD, PORT-SAID

...De la Tel-al-Kabir începe deşertul. Roşcat, sinuos, iluzoriu, cu dune line, pe alocuri sfîşiat de iarbă crescută la umbra palmierilor. Un canal adus din Nil udă fîşii de pămînt cultivat cu sînge. Drumul de fier se află chiar la marginea plantaţiilor; de o parte vegetaţie promovată de îndîrjirea omului, de cealaltă parte — nisipurile. Cuiburi de viaţă se ghicesc în vilele împrejmuite cu cactuşi mari, decorate cu falduri de plante agăţătoare, cu alei printre rondurile înflorite, cu terase arabe. La cîţiva paşi — pustiul, revărsînd acea seducţie stranie, amestec

tulburător de voluptate şi chemarea morţii, îndemn la existenţă crudă şi vastă, alături de o copleşitoare ispită către risipire şi contemplaţie.

Privind pe fereastra vagonului, ochii mi se odihneau furaţi. În zare, şirul de cămile reconstituia scene de mult închipuite. Caravana era de acum reală.

Pasul fermecător al cămilelor... De ce îmi aminteam deşerturile pe care le visasem cetind acea trivială descriere din cărţile de clasa a III-a primară ?

Ceas după ceas, acelaşi decor dezolant. În jurul gărilor se ridicaseră bărăci, magazii şi cîteva clădiri europene ; se încercau plantaţii mai largi. Arabi tot mai zdrenţăroşi, cîte un bivol slab, aceleaşi turme de capre roase de praf şi mărăcini — şi căldura care pătrundea tot mai simţitor în vagoanele albe.

La Port-Said, din gară am căzut victima unui dragoman irezistibil şi politicos. Cu toate violentele mele împotriviri, m-a suit în automobil, mi-a făcut toate serviciile, m-a împins într-o barcă şi mi-a depus bagajele în cabina transoceanului care mă va purta două săptămîni. M-a întovărăşit la cumpărături, purtînd pachetele. De cîte ori încercam să-l concediez, protesta.

Din magazine mari mi-am întocmit noul meu costum alb şi casca colonială — fără de care nu aş fi izbutit să traversez Marea Roşie. Şi în faţa ultimei drogherii, unde intrasem, a început cearta cu dragomanul, continuată pe toate străzile principale, vreme de două ceasuri şi sfîrşită pitoresc la poliţia portului, unde am fost ascultaţi amîndoi şi unde am depus declaraţia cu semnătură...

Mă amuza cumplit să umblu prin centrul oraşului cu dragomanul urlînd după mine, afirmînd trecătorilor în toate limbile ce le ştia că l-am angajat din gară şi l-am purtat patru ceasuri, iar acum îl gonesc şi îl insult... La fereşti se iveau capete curioase intrigate de zarvă.

Negustorii mari îmi luau parte, negustorii mici trecuseră de partea arabului. Descoperisem deodată în mine impresionante cantităţi de rezistenţă, cerbicie şi jemenfisisme. Descoperisem că puteam privi senin colţurile centrale din Port Said, cu tot convoiul de indigeni care mă însoţeau zgomotoşi şi amuzaţi. Chiar drumul la poliţie l-am făcut cu mult calm, oprindu-mă să admir o grădină stil englez şi intrînd în mai multe librării ca să caut o carte de Kipling. Toate acestea înfuriau şi dezasperau pe dragoman. În faţa librăriei blestema, fuma şi scuipa. La poliţie n-am vrut să răspund decît şefului, ocupat cu interogarea unui hamal arab înjunghiat de un tova-

răș. Am asistat la interogatoriu, pe un scaun, cu cea mai glacială față pe care mi-am putut-o compune vreodată. Cînd mi s-a cerut să mă legitimez, am depus un dosar întreg de acte — și aceasta a impresionat personalul oficial. Dragomanul încerca să cîștige simpatia șefului, lăudînd stofa și croiala unui costum de haine ce-i fusese adus de la călcat. Judecata a hotărît să plătesc douăzeci de piaștri pentru barcă și osteneală în loc de o sută, cît ceruse arabul. Am plătit și am vrut să plec. De abia de-acum a început, însă, greutatea. Polițaiul a trebuit să scrie toată întîmplarea într-un dosar și aceasta cerea timp, amănunte, confruntări. Un alt caz, urgent, aștepta la ușă. Noi am fost amînați... Cînd am ieșit de la poliție, mai îmi rămîneau două ceasuri de vagabondaj prin Port-Said. Trecuse miezul zilei și căldura începea să apară. Orașul lăsa acea deprimantă impresie de port pustiu, simplu punct administrativ, fără nici o viață comercială, industrială, distractivă ; vapoarele așteaptă triste ; s-ar spune că stau în carantină. Portul însuși e mort. Nu se aud decît chiotele monotone ale hamalilor arabi încărcînd cărbuni pe transoceanice. Mediterana se întinde albastră și calmă. Canalul de Suez, de o stranie regularitate, își păstrează apele limpezi și calde...

M-am îndreptat spre cartierul arab. Neașteptată mizerie, hoarde de copii slabi, cerșetori bolnavi, cîteva mumii și schelete vorbitoare care imploră miluiala... N-am avut curajul să înaintez. M-am întors urmărit de cîțiva adolescenți insistenți, cari, sub pretextul că vor să ne vîndă țigări, îmi ofereau cu jumătate glas cărți de joc obscene, cuprinzînd cincizeci și două de cărți cu cincizeci și două de figuri...

Vînzătorii de mărunțișuri sînt o plagă. Nu poți face un pas fără să te înconjoare, să-și ofere serviciile, conducîndu-te la poștă sau la cafenea, la bazar sau în cartierul prostituatelor, la barul englez sau la ceainăria japoneză... Se tînguiesc, te urmează pretutindeni, te așteaptă la ușă, revin cu dureroasă insistență, te fură, te uluiesc, te încurcă și te descurcă cerîndu-ți bacșișul...

Mă opresc la o cafenea pustie. Un negru îmi lustruiește pantofii și mă șterge de praf pentru cîțiva penny. Înghit în silă cafeaua și biscuiții serviți cu o îngrijită grabă de către însuși patronul, grec obez și descompus. Pe drum trec englezoaica și franțuzoaice cu mînuși albe. Grupuri de pasageri de pe vasele care așteaptă să părăsească portul colindă bine dispuși bazarul, încărcați de pachete. Sînt și funcționari plictisiți care vin de la Djibact și Port-Soudam, sînt și ofițeri francezi care pornesc spre colonii. Un grup se așează la o masă vecină. Aflu din con-

versaţia lor precipitată că guvernul portughez oferă oricărui tînăr destoinic şi recomandat de un înalt funcţionar — posibilitatea de a face avere în cinci ani, angajîndu-se în vastele plantaţii de bumbac şi cauciuc din Africa ecuatorială. O singură condiţie : să fie singur, necăsătorit.

Companiile nu vor avea astfel dificultăţi cu familia în caz de deces. Ascult povestea atîtor vieţi îngropate cinci ani în sălbăticia Africii, ieşind apoi la lumină, cu cîteva milioane şi experienţe nebănuite celor care îşi petrec mediocra lor existenţă în oraşe europene, fără nici o putinţă de evadare... Şi ascult povestea atîtor morţi crunte şi agonii fatale din pricina friguri-lor, a febrei tropicale...

Grupul de englezi a dispărut. Un signal de vapor îmi aminteşte plecarea. Mai am douăzeci de minute. Cu aceeaşi nerăbdare a întîii plecări îndemn taxiul spre port.

Plecarea, plecarea. Tărîmurile de vis le voi cunoaşte. Văzduhul dorit şi tînjit îl voi sorbi. Decorurile de reverie, fum de ţigară şi coşmar —le voi vedea.

Pe bord, privesc încă odată Mediterana. Apoi, zgomot de fierărie îmi atrage privirile în cealaltă parte. Plecăm. Vaporul „Hakone Maru" ridică ancora pentru Yokhohama.

(„Cuvîntul", an V [1929], ianuarie 11, nr. 1337, p. 1—2).

FALS JURNAL DE BORD, CANALUL DE SUEZ

Îmi plac contrastele. Şi mă bucur cînd existenţa mea are multă şi urgentă nevoie de contraste. Acum cîteva nopţi dormeam într-un elegant hotel din Cairo. De-acum dorm şi mănînc în clasa a III-a a vaporului japonez „Hakone Maru". Ştiu : e agreabil şi fermecător să călătoreşti în celelalte două clase. Am văzut şi eu saloanele decorate japonez şi sufrageria cu plante exotice şi cabinele cu perdele de mătase. Am colindat întreg vaporul şi am văzut bancheri bicisnici răsturnaţi în chaise-longue, funcţionari ai Marii Britanii păstrîndu-şi îngheţata rigiditate chiar şi în privirea cerului, profesori japonezi cu obraz smochinit şi ochelari groşi, misses cu rochii scurte şi exclamaţii semi-vocalice, englezi încerţi şi plictisiţi amuzîndu-se să înveţe o pisică să meargă pe bară, americani cu portmonee enigmatice, germani cu soţii crunte. Am auzit radio, am intrat în barul clasei I, am privit perechi dansînd pe terasa de sus.

Dar toate aceestea le cunoşteam. Descrierile de călătorie sînt publicate numai de acei care călătoresc în primele clase. Zîmbeam amintindu-mi că Roland Dorgeles nu cunoştea nici pasagerii clasei a doua.

Călătorii primelor clase sînt întotdeauna aceiaşi. Numai cei din ultima clasă se schimbă. Viaţa de bord a clasei întîia e viaţa unui hotel de lux. Cu deosebire că fereastra camerei, în loc să se deschidă într-o grădină, se deschide deasupra mării.

O călătorie în clasa I e reconfortantă sau iritantă ; după cum o împlineşte : izolat pe un chaise-longue, sau luînd parte la toate jocurile flirturile, dancingurile şi seratele tovarăşilor. O călătorie în clasa a III-a e instructivă, dacă te oboseşti să observi şi amuzanţa. Pasagerii sînt diverşi şi comunicativi Afli crîmpeie din existente cu adevărat inedite. Un aristocrat, un burghez, un parvenit — par aceiaşi peste tot, se silesc să-şi poarte masca prea cunoscută, iar în decursul unei călătorii, rareori pătrunzi dincolo de mască. În clasa a III-a a marilor vapoare se întîlnesc oameni ciudaţi şi simpli, naufragiaţi ai vieţii sau luptînd sîngeros s-o supună, aventurieri şi negustori, studenţi şi actori...

Cea dintîi masă cu noii mei tovarăşi — un siamez din Bangkok, un hindus din Bombay, un australian fără reşedinţă şi şase studenţi japonezi veniţi de la studiile europene. Aveam iarăşi senzaţia că joc o scenă de teatru, că vieţuiesc un coşmar. Ne servea un japonez mărunt, cu buze răsfrînte, care îşi tîrşîia pantofii, parcă ar fi avut greutăţi legate. Într-o jumătate de ceas, cît a ţinut masa, mi-au trecut prin faţă vreo douăsprezece feluri de bucate autentic japoneze. Unele se mîncau combinate, şi atunci priveam pe japonezi şi încercam şi eu. Astfel, din prima seară am învăţat că pîinea se păstrează totdeauna pe o farfurie specială şi nu se consumă decît unsă cu unt ; că înainte de masă trebuie să mănînci nişte murături cu zahăr sau nişte măsline verzi cu ceai. După ce aperitivele sînt luate încep felurile de mîncare : supe cu piper, un soi de chiftele enorme cu cîte un ou răscopt înăuntru şi cu sos, peşte cu varză acră, friptură cu cartofi fierţi, orez cu scoici şi cu unt, ceai şi îngheţată. O serie de mîncări nu le-am putut descifra încă. Astfel, la ceaiul de după amiază, ni se serveşte un soi de fidea fiartă cu un sos enigmatic, în care am găsit şi fire de ceapă, dar şi nişte fructe necunoscute. De asemenea, încă n-am izbutit să ştiu cu ce e preparată omleta servită dimineaţa şi care îşi păstrează din însuşirile unei omlete numai culoarea...

Japonezii mănîncă şi beau ceai fără zahăr între felurile de bucate. Hindusul nu mănîncă decît orez, măsline, ouă şi varză. Siamezul nu mănîncă porc. Australianul mănîncă tot, înjură (cred) că e interzis whyskiul şi fumează ţigară după ţigară.

Seara şi dimineaţa, hindusul citeşte dintr-o carte rugăciuni sanscrite, umblînd prin sala de mîncare şi cîntînd o melodie simplă, monotonă, enervantă. Nu se spală decît cînd e soarele sus. În zori, se roagă din pat făcînd gesturile cuvenite — spre marea uimire a unui japonez, care a studiat patru ani ştiinţele politice la New York, şi care mărturiseşte că el a înlocuit pe Dumnezeu prin higienă.

...Vaporul alunecă încet pe Canal. Soarele ne sileşte să rămînem în cămăşi albe, să punem ochelari fumurii, să aducem chaise-longurile pe punte. Deşertul se vede bine, apropiat la cîteva zeci de metri, cu grupurile de arabi ce lucrează încărcînd nisipul în vagonete. Pe partea Egiptului se întîlnesc şi plantaţii răzleţe şi case şi barăci sau corturi. Pe partea asiatică ochiul nu întîlneşte decît aceleaşi dune roşietice, aceleaşi şiruri de cămile şi aceiaşi salahori arabi.

Se întunecă brusc. Cerul se luminează ciudat, cu acea spuzeală de stele care lucesc mai lin şi mai intens. Vaporul a încărcat pe partea stîngă a punţii două bărci cu arabi care merg la Suez. Liniştea ne e alungată iarăşi de propuneri : mărgele, rahat, cărţi de joc obscene, ţigări. Tîrziu arabii se culcă în bărci, cu ochii spre stele. Cîte unul cîntă ; aceeaşi melodie blîndă şi tristă, murmurată discret, pe care am auzit-o la Cairo. Din colţul meu, ascult privind nuanţa seducătoare pe care o capătă pustiul luminat de stele.

Canalul e străpuns de faruri. Vaporul îşi încetineaza mersul, abătîndu-se spre stînga. Ne încrucişăm cu un alt transoceanic, „California", care face ocolul globului pentru un grup de americani plictisiţi. Pe bord se aflau cîteva sute de familii ce se întorceau din colonii. De ce strigă cu atîta bucurie şi prietenie toată mulţimea aceea înconjurată de mari globuri electrice colorate, diferit şi pitoresc ? Grupurile noastre răspundeau cu aceeaşi căldură, ridicînd braţele fluturînd batistele, improvizînd, coruri şi urale. Entuziasmul a durat cîteva minute. Apoi vapoarele, cu acelaşi mers lent şi prudent, s-au despărţit. „California" pentru ţărmuri civilizate — noi pentru pustietăţile Mării Roşii şi ale Oceanului Indian.

Priveam întunericul, mai puternic şi mai copleşitor după trecerea feeriei de lumini a transoceanului. Cînd mi-am întors capul, am întîlnit ochii unui seminarist tînăr de la clasa a II-a,

despre care aflasem că e italian şi că merge la Colombo. Ne-am legat prieteni, înconjurînd puntea şi comunicîndu-ne impresii, gînduri, îndoieli. Seminaristul vorbea perfect franţuzeşte, latineşte şi englezeşte ; fusese la colegiul din Jersey, la Universitatea din Paris. Împreună cu un tovarăş şi doi preoţi, porneau acum în India, în misiune definitivă. Vor rămîne pentru totdeauna în ţări a căror limbi trebuiesc învăţate, ale căror învăţături trebuie cunoscute şi combătute. Mărturisea că misionarii trebuie să plece de tineri în ţările unde vor predica cuvîntul Evangheliei, pentru ca viaţa e scurtă, iar misiunea grea.

Era slăbuţ, cu faţa palidă, cu mîini albe. Se născuse şi copilărise în golful Neapolului, aproape de Amalfi. Vorbea hotărît, cu o blîndeţe prea livrescă şi cu expresii, prea predicatorii.

De pe terasa clasei a doua au ajuns atunci sunetele a două patefoane, acompaniate de mulţimea vocilor celor care se pregăteau să danseze.

— Riiio-Rita, Rio-Rita, Rita...

Am privit amîndoi în sus, amuzaţi. Seminaristul îmi vorbea despre păcatul trufiei inteligenţei mai primejdios decît celălalt mare păcat, al senzualităţii. De ce nu-l mai puteam asculta, tulburat de melodia prelungită dureros şi precipitată în refren a patefonului ?

L-am întrebat cînd va revedea Italia, Neapoli, Amalfi. Zîmbea.

— Dumnezeu o ştie, domnule, poate niciodată...

(„Cuvîntul", an V [1929], ianuarie 15, nr. 1341, p. 1—2).

FALS JURNAL DE BORD, PE MAREA ROŞIE CU JAPONEZII

Munţii Arabiei se disting clar pe cerul fără nouri. Ţărmul Africei se depărtează, se abureşte, apoi se pierde. Marea ajunge la o albăstrime artificială, aşa cum numai în grota din insula Capri am mai văzut. De ce îi va fi spunînd „Marea Roşie" ? — mă întreb şi eu, ca orice călător care o traversează întîia oară, cu toate că răspunsul se află în orice manual de geografie.

Plutim cu aceeași sigură repeziciune de transoceanic. Pasagerii sînt de acum prieteni. S-au alcătuit grupuri, vecine la masă, vecine la jocuri, vecine la bar. Eu m-am împrietenit cu japonezii, ciudați și diverși, politicoși și incerți. Cel dintîi, Masao Murakami, se întoarce din Paris cu un proiect de „filosofie a lenii". Are ochii zîmbitori și umflați, citește pe Moore, a studiat „poeții diabolici" francezi, e cucerit de Villon, scrie articole în ziarele japoneze despre arta și teatrul european și propovăduiește nihilismul. După cît se pare, talentul și curajul lui nu plac guvernului japonez. Masao îmi mărturisește, cu același zîmbet larg, că la debarcare poate va fi închis.

E vagabond. Are 25 de ani și a cutreierat aproape tot pămîntul. Nu crede nici în Dumnezeu, nici în știință („o religie nouă"), nici în dragoste. Fiind bărbat, e atras către toate femeile. De ce să distingă ? Nu e oare sexul lui însuși destinat? Dacă s-ar fi născut femeie, i-ar fi plăcut toți bărbații, fără alegere.

Nu crede decît în *el.* Izbutește, astfel, să înceapă zilnic o nouă dispută cu celălalt japonez, Gentaro Fujimoto, care se întoarce din New York și care crede în *societate.*

Acesta are obiceiuri americane, vorbește englezește cu o dicțiune disciplinată, ia note într-un carnet de fișe, se miră că indianul nu obosește rugîndu-se și cetind *Upanișadele,* lucrează mult, traduce și se bucură că trăiește. Pentru el există numai *statul.* Restul sînt lucruri interesante sau amuzante, dar fără importanță. Totul pentru Stat ; religia e bună pentru că e higienică. Dumnezeu e folositor pentru că se găsesc oameni cari să creadă în el, știința e indispensabilă pentru că descoperă tunuri perfecționate și drumuri de fier, filosofia e iarăși un lucru bun pentru că poți ajunge profesor universitar și poți propovădui tinerilor teoriile sociologice și politice. Au un adevărat cult pentru doctrinele politice și pentru sociologie, care a dovedit irefutabil că religia e o serie de tabu-uri higienice. Singurul Dumnezeu e umanitatea. Dar pentru el umanitate înseamnă Stat. De aceea combate cu argumente vaste pe Masao, care joacă șah pe punte și fumează dintr-o lulea bretonă. Masao nu răspunde, filosofia lui fiind o filosofie a lenei, se cuvine să nu facă nici un efort nici pentru a o expune pe larg (cartea lui va fi foarte scurtă...) nici pentru a o apăra.

Discuțiile sînt ascultate cu respect de către ceilalți japonezi din clasa a III-a : Paro Yamaguchi, laureat de la Oxford în literatură engleză, Nahamura, pictor și negustor de lulele, Masaham Mi, tîmplar de lux. Ei rîd toți odată, cu același rîs

metalic al japonezilor. Rîd cînd Masao înfundă pe Gentaro, rîd cînd medicul vasului le spune „bună dimineaţa“ pe arăbeşte, rîd cînd vreunul din ei prinde căţelul şi-l suie pe masa de şah, spre spaima englezoaicei de la clasa a I-a, care a îndrăgit pe căţel şi pe Paro.

Se rîde mult în clasa a III-a. Celălalt prieten al meu, siamezul Harum Adam, din Bangkok, are un obicei special. El nu-şi îngăduie să rîdă la masă. Cînd găseşte o vorbă comică sau un gest plîn de humor îşi înăbuşe rîsul cu batiste şi însemnă cîteva cuvinte pe un almanah cu care se plimbă. După masă, în cabină, Harun Adam recitește note şi rîde, învîrtindu-şi capul. Cînd se potoleşte, iese pe punte, evitînd, jenat, să privească pe ceilalţi.

Toate acestea intrigă pe australian, care se dovedeşte a fi cel mai ursuz şi mai închis dintre tovarăşii mei. Australianul se distrează necăjind pe Hirji Bhiniji Chewde, negustor în Bombay. A găsit în ultimele zile un mijloc irezistibil : se coboară cu cîteva minute mai devreme în sufragerie şi se culcă pe masă. Cînd apare indianul şi-l întreabă ce are, răspunde că el e, „India care doarme“. Indianul rîde blînd şi mărturiseşte că e preferabil să dormi în Dumnezeu decît să fii treaz în păcat. Brahma se revelează în vis... Adevărul e, totuşi, că hindusul doarme enorm, resemnat, pe jumătate gol — în timp ce bantaro nu-şi îngăduie decît cîteva ceasuri de somn, preferînd să facă sport în ceasurile cînd nu lucrează.

...Nu se mai zăresc munţii Arabiei pietroase. Vînt cald se abate asupra covertei. Marea e neliniştită. Ferestrele se închid în cabine. Întîlnim vase care vin de pe coastele Africei.

Am trecut Port Soudan, fără să ne oprim. Japonezii, seara se strîng şi beau ceaiul la masa de joc. Jocuri ciudate : domino cu figuri, o serie de piese mici colorate, altele cu romburi şi stilete.

Vorbesc mult şi precipitat, sorb ceaiul sgomotos şi oftează. În aceste ceasuri, vor să rămînă singuri. Siamezul fumează pe punte, hindusul doarme în cabină, australianul e la bar, iar eu mă plimb cu seminaristul plecat în misiune. Nopţile Mării Roşii... Noapte după noapte îi surprind farmecul nedesluşit, discret, intraductibil. Măreţie sobră alături de o intimitate de boudoir.

Cînd mă întorc, tîrziu, în cabină — decorul e schimbat. Întîlnesc pe coridoare sumedenie de japonezi tineri, aproape adolescenţi, pe care în timpul zilei nu-i bănuisem, sau poate, nu-i

recunoscusem. Aleargă în kimonourile lor vărgate sau colorate, în sandale, cu părul parfumat, cu obrajii unşi. O atmosferă curioasă transformă atunci încăperile noastre. Toată mulţimea aceea de tineri sînt personalul de serviciu : băieţi de la bucătărie, ucenicii de la spălătorie, salahorii, cei meniţi să spele puntea şi scările, cei care lucrează ziua în sălile maşinilor, cu legături reci pe frunte, sau cară cărbuni, cu masca pe faţă...

Noaptea sînt liberi. Atunci, din toate colţurile, aleargă la baie. Iar pe vas, băile şi bazinele sînt cu prisosinţă.

După ce se curăţă şi-şi spală vestmîntul sumar în apa de mare, fac o baie nouă, caldă, urmată de pomezi şi parfumuri. Atunci îmbracă kimonoul curat, îşi aprind ţigările şi ies pe punte. Nu-i vede nimeni, liberi, respiră briza nopţii întinşi pe scaunele pasagerilor. Voluptatea durează cîteva minute. Cînd sfîrşesc ţigara, dispar, cu kimonourile largi filfîind parfumat.

Pe vasul „Hekone Maru", 5 decembrie.

(„Cuvîntul", an V (1929), ianuarie 16, nr. 1342, p. 1—2).

FALS JURNAL DE BORD, PE OCEANUL INDIAN

Am trecut prin faţa portului Aden, noaptea. Farul îşi rotea globul pe mare, pe pămîntul Arabiei, pe Ocean. Am întîrziat mult pe coverte, aşteptînd vîntul Oceanului. Noaptea se limpezea, zările îşi risipeau aburii. Întins pe chaise-longue, căutam un punct de sprijin gîndurilor. Nu puteam gîndi şi o ciudată emoţie mă împiedica să dorm. Mă desfătam crud să descoper reminescenţe literare în izolarea mea pe punte, în prima noapte pe Ocean...

Întîlneam acelaşi spasm al existenţei vaste, acel vîrtej care adună conştiinţa în vîrf de ac, iar în clipa următoare o risipeşte.

Dimineţele erau mai răcoroase amiezile mai calde. Viaţa pe bord se petrecea în acelaşi ritm al oamenilor resemnaţi să se amuze. Cei de la clasa I începeau să se plictisească jucînd criquet. Milionarii obosiseră să privească cerul Oceanului. Erau zile de panică pentru japonezi care se temeau să nu-şi piardă clientela. S-a deschis atunci sezonul băilor. Din toate clasele se adunau în după amiezi calde, perechi şi grupuri în jurul aceluiaşi bazin uriaş, căruia balconul vaporului îi creia valuri

impresionante. Grupul de olandeze împreună cu cele trei familii germane de la clasa a II-a, au cerut băi de soare. Şi s-a improvizat o plajă pe covertă.

Olandezele merg la Colombo, pentru sezonul de iarnă. Plăjile Europei n-au izbutit să le întunece carnaţia de cataif a trupurilor copios crescute. Umerii şi obrajii le sînt roz, ca cireşele prost altoite. Poartă plasă de argint pe păr şi au luat obiceiul să urce scările în costum de baie, scandalizînd pe misionarii italieni şi un colonel în retragere, actual secretar al unei Societăţi de propagandă vegetariană.

Unul din membrii familiei germane colecţionează programe, invitaţii oficiale, anunţuri, liste de subscripţie etc. Îmi vorbeşte cu admiraţie despre colecţia vărului lui, fost funcţionar în Camerun. Tot acest văr a luat parte la cîteva expediţii în interior, de unde a adus cea mai mare lăcustă care s-a putut vedea pînă acum...

Un alt german se antrenează alergînd pe punte şi sărind obstacole : frînghii, macarale, scaune, copii adormiţi, japonezi la taifas, etc. De cîte ori face o cursă interesantă primeşte aplauzele fetei consulului portughez la Shangai, care se plictiseşte de moarte alături de părintele său şi de un căţel blond somnoros. Prietena consularei e acea olandeză cu picioare lungi, despre care se spune că a ocolit pămîntul de două ori, ca să întîlnească pe un bancher tînăr, care îi ceruse mîna la balul „Degetarului albastru", din Ohio...

Dar şi băile au început să plictisească pe pasagerii clasei I. Bazinul a rămas, în puţin timp, posesiunea olandezelor şi a studenţilor japonezi, care poartă cel mai sumar costum de baie pe care mi l-am putut închipui cîndva. Costumul întreg nu atinge opt centimetri pătraţi şi e tradiţional.

Japonezii fac baie într-un mod ciudat. Intră toţi în bazin ţinîndu-se de mînă şi rămîn pînă ce li se face frig. Cînd cel dintîi se desface din lanţ şi iese — rîd...

În cea mai frumoasă noapte am avut teatru, pe puntea cea mare. Scena se afla deasupra magaziilor, cortina era pictată gen japonez, decorurile şi costumele originale, iar actori — personalul de serviciu. Noi, cei de la clasa a III-a, împreună cu toţi intelectualii de la celelalte clase, ne-am adunat din vreme şi am improvizat „galeria". Cu cîteva minute înainte de începere, au venit şi pasagerii clasei I în haine negre şi cu pardesiuri. Profesorul japonez de antropologie a explicat subiectele comediilor ce vor fi jucate. Fiicele lui au venit îmbrăcate în

costum nipon, şi pentru că erau frumoase, profesorul a fost răsplătit cu aplauze.

...Cum să povestesc comediile, pe care le descifram traduse de talentul bărbierului, actor principal ? Cum să amintesc acea atmosferă de vis — cînd instrumente necunoscute au început a se auzi dinapoia scenei, şi kimonouri dureros de bogate s-au adunat în lumina farurilor şi măşti groteşti sau graţioase au rîs cu acel rîs aspru sau inocent, revărsînd deasupră-ne farmecul şi tăcerea revelaţiilor ?... Aria monotonă, compusă de chemarea metalică a unor ciocănaşe lovind un soi de clopot, şi de acompaniamentul surd al unei tobe complicate — mă urmăreşte încă, repetată de studenţi la masă, de ceilalţi japonezi pe scări şi coridoare.

Spectacolul a început printr-o pitorească „prezentare a personagiilor" şi a sfîrşit cu un dans general, costumat, simbolizînd munca pescarilor de baltă. Mişcările erau sumare, primitive, explodînd cu elanuri de păpuşă, fără continuitate. Muzica era mai sălbatică şi mai metalică. La răstimpuri, instrumentele se opreau brusc şi atunci actorii strigau toţi, prelung, tînguitor un strigăt de încurajare la muncă :

„O-i-ta-haa... O-i-ta-haa !" Decorul reprezenta o baltă, cu trestia suplă şi zările departe.

...A doua zi, studenţii japonezi au pregătit o sărbătoare specifică, cu bere, whysky şi jazz. Au venit în kimonouri şi au cîntat toţi cîntecul pescarilor. Nu se opreau decît ca să asculte discursurile cari, fără îndoială, erau patriotice şi tinere...

Închei aceste note în ultima zi de plutire pe Oceanul Indian. Peste cîteva ceasuri debarc la Colombo. Prietenii mei japonezi mai au încă douăzeci de zile de drum. Despărţirea, aproape mă întristează... Învăţasem să iubesc paradoxul lui Masao, iar zilnica tovărăşie cu Paro îmi apropie mult sufletul japonez. Aseară a trebuit să beau wisky împreună cu ei. Peste tot, aseară a fost sărbătorită despărţirea. La bar, jazzul a luat proporţii nebuneşti. Olandezele nu ştiau că wiskyul e alcool. Misionarii s-au refugiat pe coverta din faţă, pustie. Nu a putut dormi nimeni înainte de miezul nopţii. Se făceau vizite din salon în salon, de la clasă la clasă. Coridoarele erau pline de sticle cu bere. Am sfîrşit prin a făgădui solemn japonezilor că voi veni la Tokio. Ei mi-au făgăduit nopţi de-a lungul locurilor din interior, escapade prin cartiere, sărbători şi nunţi... Cîte nu se făgăduiesc la despărţire... Mîine, alţi albi vor dormi în

paturile celor care pleacă, alte prietenii se vor lega, alţi ochi se vor pătrunde. Şi cu toate acestea, ştiu că îi voi întîlni pe toţi la Tokio şi Masao îmi va dărui cărţile lui nihiliste şi Gentaro îmi va prezenta logodnica lui, care îl aştepta de cinci ani şi Nehamma îmi va picta cea mai japoneză lulea...

Înţeleg că viaţa se adună şi se risipeşte, de ce să păstrăm toate amintirile !

12 decembrie, Oceanul Indian („Cuvîntul", an V [1929],

ianuarie 18, nr. 1344, p. 1—2).

CU RIKŞA ÎN COLOMBO

Dimineaţa, m-au deşteptat corbii. Noaptea mă deşteptau ţînţari invizibili, şi zgomotul surd al ventilatorului electric, şi lumina palidă ce se strecura pe deasupra pereţilor, din coridor şi din încăperile vecine. Pereţii sunt de şindrilă şi nu ating tavanul. Podelele sînt de trestie, acoperite cu covoare vişinii. Ferestrele ocupă un perete întreg, ca la orice casă indiană. Din patul meu, dacă sting lampa, văd zarea oceanului...

Corbii au fost cea dintîi verificare a celor ce ştiam despre India. Se întîlnesc pretutindeni, neastîmpăraţi, neobosiţi, volubili şi bănuitori. Deşi nu credeam legendele, am avut prudenţa să ascund toate mărunţişurile strălucitoare.

Coborînd, m-ar împresurat mulţimea de singalezi purtători de *rikşă*. Fiecare îmi oferea un templu, o grădină, un itinerariu. Sînt pe jumătate goi, cu pielea întunecată, cu părul lung, împletit cu cosiţe, cu fruntea rasă pînă la jumătatea creştetului. Pentru cîteva zeci de lei aleargă un ceas, aşteptînd în faţa caselor sau la umbra templelor, culegînd flori în drum şi oferindu-le „stăpînului", conducîndu-l în cafenele indigene, cu fructe dulci şi sirop îngheţat...

Singalezul meu avea piept larg şi răsuflare lungă. Am cutreierat în dimineaţa aceea tot ce putea fi văzut în Colombo. Pe „Strada Mării", promenada nordică a oraşului, am întîlnit vînzători de portocale şi copii. Şoseaua e dreaptă şi largă. Valurile se aştern lin sub balustrada de fier. Dimineaţa, briza aduce mirosul tare al pădurilor de pe ţărmurile insulei. E un parfum pe care nu-l poţi respira fără tresăriri. Pretutindeni în Ceylon m-a urmărit mireasma pădurilor cu arbori de scorţişoară şi cicadia. În zori şi în înserat, s-ar spune că e răsuflarea unui parc de liliac înfrunzit după ploaie. Nu se recunosc florile — ci numai frunzele, mugurii ce se sparg, trunchiurile răscolite de seră. Mireasma e sălbatec de crudă, de vie, de puternică. La început s-ar părea izbucniri de vînt. O primeşte cu

înfrigurare. Trupul ajunge plin, turgescent. Membrele își cer ritmul. Ai vrea să alergi, gol, să te freci de copaci, să te rostogolești printre ierburi. Emoția e un amestec ciudat de senzualitate și durere intimă, de exaltare și depresiune, de cîntec biruitor și lacrimi. E urmată de animalică, sexuală oboseală. Îți simți carnea strivită, oasele desperecheate, mădularele deșarte...

Am pornit apoi, pe lîngă cele două locuri, spre „Victoria Park". În Ceylon fiecare grădină are un farmec nou, datorat arborelui care predomină. „Victoria Park" e celebru prin arborii de scorțișoară, cu acea floare minunată ; galben-albă, pe care copiii o culeg în coșuri de bambus și o depun pe treptele pagodelor. Din depărtare, parfumul copleșește, alungînd mireasma celorlalți arbori sau mirodeniile arse în casele indigene. Parcul e minuscul, dar încărcat de flori, de liane, de plante agățătoare. Printre ramuri foiesc șopîrle mari, cu creastă. Fluturi galbeni și sîngerii plutesc deasupra răsadelor înflorite. Bănci izolate în iarbă, prielnice lecturilor și începuturilor idilice...

Vizitez Muzeul, bogat în urme budiste, păstrînd statuile și monezile găsite la Anuradjapura, cea mai veche capitală a Ceylonului. Privesc mult originalul acelei minuni plastice — cunoscut sub numele de „Shiva creind lumea dansînd" — ale cărui copii și reproduceri se întîlnesc pretutindeni. În aceeași sală, numeroși Buda de aur, și grupuri cu Shiva și Parvati, și acel admirabil Candeșvara sfînt shivait (o încarnație a lui Shiva), cu mîinile împreunate pentru rugăciune, cu o neuitată expresie de extaz.

Aproape de Muzeu, e un colț de grădină zoologică. Într-un chioșc vast sînt adunate cîteva duzini de maimuțe, de toate felurile — care amuză — ca și în Europa — pe copii și pe vizitatori. Vecin chioșcului cu maimuțe, o cușcă în care doarme un tigru...

Ajung cu aceeași rikșa, purtat prin cartiere mărginașe, cu tarabe și negustori leneși cu trecători în vestminte violent colorate, cu copii mulți și cerșetori — la cel mai nou și mai frumos templu budist, *kelaniya*. Cobor cîteva trepte și pășesc într-o curte largă, cuprinzînd templul, un mausoleu de marmură albă, școala — o sală vastă susținută de coloane, fără ferestre — și locuințele preoților. În firidele mausoleului sînt așternute șiraguri proaspete de flori de scorțișoară, floarea sacră a templelor budiste. Un copil mă conduce în școală, pustie și răcoroasă. Alt copil cheamă pe îngrijitorul pagodei, care îmi descuie porți de fier și mă întovărășește în două cămări

întunecate. Pe pereți, zugrăvite scene din viața lui Buda. De ce m-au dezgustat statuile grotești și enorme reprezentînd pe Iluminat în cele trei poziții, acoperite cu voaluri, în fața cărora așteptau vase cu ofrande menite să-l hrănească ?... O sinceră decepție, recunoscînd reîntoarcerea pe care urmașii lui Buda — genial îndrumător pe calea desprinderilor au făcut-o către primitivism. Aș fi voit să întreb crunt pe păzitor, care îmi servea explicații de abecedar : „Unde scria în Canonul original că trebuie să faceți statui lui Buda, și trebuie să-l hrăniți ? Unde scrie că trebuie adorat în trei poziții, că trebuie îmbrăcat și dezbrăcat ?"...

Am respirat liniștit în curte, unde albine și viespi se adunau lîngă mausoleu, chemate de florile umede. Alături, o fîntînă — și umbra salcîmilor. În fund, preoți învestmîntați în largi robe portocalii, cu capetele rase. Deasupra — cerul fără nor al Ceylonului răcorit de iarnă.

În altă zi am plecat spre Lavinia Mounta unde se adună bogații continentelor pentru băi de mare. Autocarul a trecut prin sate cu colibe și vile europene, copleșite de palmieri stufoși și de cocotieri înalți. O lumină ciudată se ivea dintre culorile aprinse ale vestmintelor. Amestecul de rase, de robe, de cuvinte — pricinuia o bucurie curioasă sufletului care se simțea izolat, și totuși aproape de viețile celorlalți.

Autocarul ne-a lăsat la începutul unui drum mărginit de salcîmi cu frunză groasă și palmieri. Străbătîndu-l am ajuns pe plaja spălată de valuri, spălată de vînt. Hotelul uriaș se înalța chiar pe stîncile țărmului. În jur, cîteva case, cîteva colibe, gara. Copii arși de soare se scăldau. Cineva înota departe, singur. Cîteva familii tăceau, dormitau. Nu începuse sezonul.

Seara se lăsa deasupra țărmului. La cîteva sute de metri, începea pădurea de palmieri, chiar pe plajă, ajungînd pînă la marginea Colombo-ului. Palmierii — la început rari, plecați către ocean — se îndesau, se înălțau, cuprinzînd tot mai adînc țărmul. Drumul de fier se furișa prin pădure. Am rămas mult pe plajă. Un jazz început pe terasa hotelului a trebuit să înceteze din lipsă de auditoriu. Seara era liniștită. M-am înapoiat într-un vagon cu lumină slabă, iar singalezii în robe albe mă priveau tăcuți, ciudat, cu acea mirare obsedantă a orientalilor — ca niște umbre.

Colombo, 14 decembrie

(„Cuvîntul", an V [1929], ianuarie 23, nr. 1349, p. 1—2).

KANDY ŞI ANURADHAPURA

Dimineaţă sticloasă. Trenul străbate plantaţii de orez, corect parcelate şi udate prin irigaţii. Care trase de bivoli, cu singalezi slabi şi copii goi. Între buchete de palmieri stufoşi, colibe de bambus uscat, cu grămezile nucilor de cócó în faţa uşilor. Cîteodată coliba se lărgeşte, ajungînd casă cu prispa de lut, cu feresti zăbrelite. Cu cît înaintăm, cu atît vegetaţia ajunge mai copioasă şi mai violentă. Bambusul îşi înalţă tulpine svelte, cu frunze dinţate adulmecînd vîntul. Iarba ajunge buruiană cu frunza lată. Buchetele de palmieri ajung pădure. Banani pitici îşi îngraşă trunchiurile. Lianele atîrnă pretutindeni, veştede sau înflorite, crude sau zdravene ca şerpii sau ca fluturii, străpungînd pămîntul sau săltînd către soare. Arbuşti necunoscuţi răsar printre ramurele unui soi de eucalipt nemirositor, cu frunza întunecată.

Drumul de fier urcă printre dealuri de lut, de-a lungul satelor cu paznic în uniformă colonială, prin tunele scurte. De la Kegalla, munţii se văd bine, aproape. Prăpăstii mari, cît valea se deschid sub podurile de fier, sub şosele arcuite, sub terasamentul săpat în piatră. Viziuni vaste, superbe, cu spinări de stîncă şi şerpuiri de viaţă vegetală cu izvoare şi şopîrle. Parfumul se schimbă din staţie în staţie. Floarea de scorţişoară e înlocuită prin mireasma caldă a acelei flori albastre atîrnînd în coroana largă a arborelui. Mai departe, salcîmul şi trandafirul, dar numai mireasma lor. Un elefant se lasă dus, distrat, de un indigen cu turban verde. Cîţiva bivoli scunzi şi o ceată de copii se scaldă într-un ochi de apă. Amfiteatre de terase artificiale poartă recoltă de orez. De prin gări, se urcă — răsuflînd greu, femei bătrîne şi copile purtînd pruncul pe şold. Vagoanele se tixesc. Plugari ; preoţi budişti în robe portocalii ; adolescenţi cu haină europeană deasupra cămăşii naţionale, fără pantaloni şi fără pantofi ; femei cu şolduri supte, cu sîni căzuţi, cu pielea feţei tăbăcită, cu părul murdar ; schilozi cu oase vinete ; un brahman cu pîntec ras ; un afgan cu şalvari, purtînd sacul de călătorie cu caş sărat şi banane ; un giuvaergiu persan ; o duzină de copii obraznici care se culcă pe jos, sînt atîrnaţi prin cuiere, fixaţi deasupra bagajelor... E clasa a III-a. Entuziasmul meu se sufocă de sete, de căldură. Sînt strivit de coşul unui necunoscut din spate. O femeie poartă un vraf de mături şi măturile îmi zgîrie faţa. Ferestile se întunecă. În fiecare gară şuvoaie năvălesc, împinse de ameninţările şefului de tren, care urlă şi loveşte spinări. Vagonul ajunge iad. În tunele, lumina pa-

lidă și fumul lasă impresia de carceră, de piscină pentru emigranți. Mi-e sete, mi-e sete... Încerc să cer apă vecinilor. Nici unul nu pricepe englezește. Sînt atît de strîns, încît nu pot face gesturi, nu pot mima adăparea. Repet cererea în sanscrită : *dadă mi apam !* Nici un rezultat. La al doilea strigăt, persanul a înțeles și îmi trimite o portocală. Ah ! arienii...

La amiază ajungem în Kandy. Din fața gării șoseaua duce în cartierul european, la locul mărginit cu blocuri de piatră brună, în parc. Hoteluri mari, case înalte. Orașul e fără pereche, cu vile clădite în pădure, cu văzduhul munților aproape. Găzduiesc la cel mai scump și mai „aristocratic" hotel „The Chueen's Hotel", cu coridoare și terase chiar în fața lacului. Mă amuz să intru în sala de mîncare în aceleași haine cu care scoborîsem din tren clasa a III-a. Domni în haine negre, doamne cu umeri goi, englezi în haine albe, englezoaice cu rochii lungi. Mesele sînt ocupate. Găsesc un loc liber la masa unui blond inform, care mi se prezintă gutural și vorbește cea mai inaccesibilă engleză. Din tot ce mi-a spus, am înțeles că e canadian și vine de la Nuwera Eliya un colț minunat din Ceylon. Vorbește, vorbește... După fiecare paragraf, rîde — strîngîndu-și palma în pumn și lovind-o de masă. Ce Dumnezeu mi-o fi spus ? Poate anecdote... Din cînd în cînd bănuiam că mă întreabă ceva. Aștepta, cu ochii în ochii mei. Scăpam rîzînd degajat, sau prefăcîndu-mă surprins de ceea ce descopeream în lista de bucate sau liniștindu-l cu cîte un : „da ! yes ! I see. That so Oh !"

Tot timpul am fost obiect de privire al comesenilor. Descifram pe fețele roze și negre : inutilitate, spleen, morgă, prostie, iluzii stupide, insuficiențe sexuale. Masa singură m-a costat 400 de lei, fără vin și fără țigări.

După amiază, vizita templului budist care posedă sacra relicvă a dintelui Iluminatului, colindă prin orașul de nord, apoi — cu autocarul — la Katugestata, ca să văd baia elefanților, care se scaldă pitoresc și amuzant în apele Mahaweligangei.

Ajung aproape de amurg în Grădina Botanică de la Perademiya, imensă și surprinzătoare, fascinantă și diversă. Nu o pot străbate în întregime. Dar, în fața acelui arbore înflorit, cu nuna sălbatec — am rupt lauda grădinei Ezbekieh scrisă la Cairo...

M-am întors seara. Hotelul era puternic și neplăcut luminat. Prin săli luxoase slujeau singalezi tineri, cu cămăși albe și tunici albastre, cu picioarele goale, pășind aerian, ca niște umbre. Camera era de un lux stînjenitor — și dureros de scumpă. De pe terasă lacul se vedea întreg, sclipind sub lună. Munții păreau tăiați în lemn. Perechi încercau ocolul lacului

pe promenada cu bănci și arbori. Oboseala blîndă mă cuprindea privind orașul minune al insulei. Pleoapele mă dureau, de soare și de culori. În buzunare aveam încă florile culese în Paradeniya...

A doua zi precipitată vizită la Anuradhapma, vechea capitală a Ceylonului, pe timpul cît dura regatul singalez. Orașul întreg e semănat cu ruine. Ruinele palatelor, ruinele monumentelor religioase, ruinele templelor. Ruwenweli Degola e o cupolă imensă, ruinată, cu plante crescute printre pietre, cu urmele coloanelor în jur, cu cîteva trepte de marmoră albă. Thuparama Degala se păstrează aproape întreagă, monument alb așezat pe un larg postament de marmură, cu coloane svelte printre lespezile năpădite de iarbă. Degoba se află într-un crîng minunat, și albinele plutesc într-o liniște caldă de schit.

Rămîn mult timp în fața „Treptelor de stînca — lumii", fără pereche de frumoase, cu zeii de piatră la colțuri, cu evantaiul de marmură la intrare, jos, pe pămînt, ornamentat cu cei mai frumoși elefanți albi pe care i-am văzut în Ceylon...

Colind pădurile de palmieri așteptînd trenul. Se întunecă. Mă întorc în gară și aștept. E ultima noapte pe care o petrec în insula numită „Perla Orientului". Încep să cred că aici, după cum spun legendele a fost „paradisul". Oh ! Numai paradisul ochilor, al simțurilor și al nostalgiilor, firește...

Dhanushkodi, 16 decembrie

(„Cuvîntul", an V [1929], ianuarie 29, nr. 1355, p. 1—2).

ADYAR

În acea dimineață de decembrie mașina pastorului a părăsit orașul pe șoseaua asfaltată, închisă între rînduri dese de arbori. Noaptea plouase și mici lacuri roșii sîngerau cîmpia. Argila are aici o culoare violentă ; vișinie sau cărămizie. După ploaie, șanțurile și gropile lasă o stranie impresie de crimă și agonie. Pastorul îmi amintea că Dumnezeu a făcut pe Adam din asemenea argilă. Discuția în jurul numelui și a semnificației lui în ebraică — mă împiedica să culeg imaginile proaspete ce clipeau în fuga automobilului.

Adyarul se află la cinci kilometri de Madras, pe marginea rîului cu insule mignone. Știu că există și un sat de indigeni,

pe care, însă, nu l-am străbătut. Maşina gazdei s-a îndreptat către acea vastă casă albă pe care o văzusem traversînd podul. „Societatea teosofică" şi-a clădit aici cea mai frumoasă reşedinţă pe care ar fi putut-o dori visătorii, conferenţiarii şi casierii ei. Parcul e fără pereche, cu cărări singuratice şi alei umbroase, conducînd la temple şi pagode, biserici şi sanctuarii. Într-adevăr, conform doctrinelor teosofiste de universală tolerare — Dumnezeu s-a revelat fiecărei religii în forme diverse şi specifice. El poate fi adorat pretutindeni. Sublim... Dar aş voi să ştiu ce simt şi ce gîndesc meditativii teosofi în faţa sau înăuntrul templului brahman sau pagodei budiste, sau al sanctuarului parsi, confucian, etc. Firește, numai gînduri bune şi numai idei blînde. Dar, religia — e *altceva.* Rău, inform, stupid, absurd, grotesc, barbar, insuportabil, umilitor... De acord. Dar *aceasta* e religia — şi dacă pare astfel contemporanilor, e pur şi simplu pentru că nu o cunosc experimental, ci dialectic. Teosofii au avut un gînd ciudat, de reformă şi civilizare a sentimentului religios. Pentru că i-au pierdut semnificaţia, au încercat să-l împace cu ştiinţa.

Niciodată nu am înţeles de ce trebuie să împaci două lucruri care nu se contrazic. Cei care cred altfel dovedesc că ignorează ori ştiinţa, ori religia.

Teosofii au încercat să strecoare viziunea religioasă în conştiinţa modernă, cu ajutorul a numeroase tertipuri şi surogate. Unul dintre cele mai monstruoase e elementul *evoluţiei ;* ca şi cum absolutul s-ar mai putea completa ulterior ; ca şi cum Întruparea ar mai putea fi revelată ulterior. Evoluţia era la modă cînd Societatea Teosofică se reorganiza în a doua fază a activităţii D-rei Blavatsky şi cu ajutorul neobositei Annie Besant. Existenţa concepţiei de evoluţie în doctrinele ce trebuiau propagate într-un public care citea pe Spencer — era prudentă şi higienică. Dar prudenţa extirpă religiozitatea. Închipuiţi-vă doi amanţi care s-ar săruta prin ţiplă dezinfectată, de teama numeroşilor microbi de pe buze...

...Nu, Dumnezeul meu e Yahve. Nu-l cunosc şi nu vreau să mă cunoască. E rău şi nu iartă decît la sfîrşitul veacurilor. Nu mi se arată, pentru că m-ar ucide. Nu mă rog Lui — pentru că sînt şi credincioşi care nu se roagă. Dumnezeul meu nu mîngîie. E liber — precum liber sînt şi eu. Îmi permit tot ; el îngăduie tot. Două libertăţi nu se pot împăca decît în dragoste. Pe Dumnezeu nu-l pot iubi.

Pastorul şi teosoful care ne călăuzea, erau de altă părere. Erau „mondeni", „Mondenitatea, scumpii mei domni, e un lu-

cru excelent, dar n-are ce căuta în religie. Acolo unde vieţuieşte absolutul, există numai două căi ; tot sau nimic. În ceasurile mele de luciditate, eu nu pot accepta religia decît în monahism. Ori aventurier, ori călugăr. Amîndouă drumurile necesită curaj ; şi poate în aceeaşi măsură."

„Oh ! Oh ! Oh !" fu răspunsul tovarăşilor mei. Şi auzii aceleaşi argumente în favoarea cărnii : trebuie să ne înmulţim, să facem casă, să creştem copii, să slujim pe Domnul etc. „Aceasta e *etică*, iar nu creştinism. Dar orice etică, nefiind susţinută pe un punct de sprijin transcendent şi relevat — poate fi nimicită de o inteligenţă ascuţită şi sofistică. D-stră preferaţi familia dar argumentele *mondene* ce le aduceţi (etică, politică, sociologie, etc) pot fi răsturnate. Cetiţi pe Westermarck şi veţi afla ce viaţă regulată şi morală duc Tibetanii, ale căror femei posedă mai mulţi soţi. Avantagiile monogamiei ? Sînt discutabile. Familia ? Excelentă pentru convalescenţi. În ceea ce mă priveşte, nu văd ce l-ar împiedica pe un bărbat să se culce cu o sută de femei — firește, dacă are posibilitatea"...

„Oh ! Oh ! Oh !" fu al doilea răspuns. Pastorul îmi făcu semn să întrerup discuţia. Intrăm în sala cea mare, în hollul „Societăţii". Busturile fondatorilor, D-na Blavatsky şi Colonelul Olcott, erau în locul de cinste. Flori proaspete fuseseră dăruite, poate chiar în dimineaţa aceea. Pe pereţi erau zugrăvite simboalele tuturor religiilor, de la judaism la taoism, de la creştinism la orfism. Vizităm cîteva încăperi, apoi biblioteca. Aceasta din urmă ne cucereşte. Toate traducerile orientale, toată bibliografia critică, toţi marii clasici în ediţii perfecte, toate textele religioase şi toţi filosofii. Aceasta, încă, n-ar fi un lucru extraordinar. În India, pretutindeni bibliotecile sînt alimentate mai ales cu cărţi engleze şi americane. În Madras am găsit ultimele publicaţii şi ultimele reviste. Dar preţuirea bibliotecii din Adyar constă în manuscrisele orientale ce le-a adunat. Profesorul Rudolf Otto autorul acelui prea cunoscut „Das Heilige", a petrecut mai multe zile aproape fără să se ridice de la masa de lucru, cercetînd şi copiind manuscrise sanscrite.

Întîlnesc într-una din camere pe profesorul Surendranath Dasgupta, a cărui carte „A History of Indien Philosophy" m-a dezbărat definitiv de concepţiile şi interpretările „europene" asupra gîndirii indiene. Profesorul venise din Calcutta special pentru copierea unor manuscrise tantrice, nestudiate pînă acum şi aproape necunoscute orientaliştilor. E un bărbat scund, căruia hainele europene şi pieptănătura îi dau un aspect incert.

Ochii îi lucesc vii în cearcănele lecturilor. E unul dintre puținii care pot înțelege orice text sanscrit. De altfel, pentru aceasta i-au trebuit vreo 25 de ani de studii. Îmi comunică reflecții și amănunte indiscrete asupra celebrităților orientaliste europene. Cutare autor ilustru traduce și editează cu ajutorul unui *pandit* anonim. Alt profesor e incapabil să înțeleagă un text dificil deși a îmbătrînit predînd limba sancrită. Unul dintre cei tineri, care se ocupă acum cu istoria logicii indiene, pus în fața unei pagini din Dignoga, a tradus contrariul.

Aceștia sînt docții noștri pe care îi ascultăm în Europa ca tălmăcitori fără pată. Un Denssen, scrie „Philosophie der Vedanta" fără să cunoască comentariile făcute asupra lui Sankhora... Există, totuși cîteva excepții : Thomas, Shkerbatzky, Walleser și alții.

Profesorul vorbește sfios și zîmbește. Recunoaște că sanscrita filosofilor e dificilă, că limba comentatorilor e inaccesibilă. Dar de ce pretind că interpretează just gîndirea unor filosofi pe care nu-i pot ceti ? Dealtfel, lucrul acesta nu se petrece numai cu europenii. Mulți savanți indieni nu pot înțelege comentariile medievale și lucrează cu ajutorul *pandit*-ilor.

Mă întorc din bibliotecă cu altă față și alți ochi. Cutreier librăria vastă, unde rafturi întregi cuprind producția impresionantă a Anniei Besant, a lui Leadbetfer, a lui Jinardazadsa. Cărți publicate chiar la Adyar, în ediții curate, cu coperte portocalii și albastre. De aici, lăzi se împrăștie în lumea întreagă, producînd deliciile domnișoarelor cu nostalgii esoterice și americanelor cu cotizațiile avansate. Cărți cu adevăruri înecate în delirul proselitismului, în poezia mediocră și în citațiile măsluite. Cărți necesare adolescenței îmbîcsite de un Büchner rău tradus sau de rezumatele socialiste ale lui Spencer și Darwin. Cărți cu multe visuri și multă comunicativitate a misterului.

Regret că nici Annie Besant, nici Krisnamurti, nici Nala Nao nu sunt în Adyar. Congresul de la Benares a pustiit parcul și sălile de studiu. Nu întîlnesc decît cîțiva neofiți desculți, care încearcă să mă convingă de adevăruri evidente sau inutile.

Mă plimb ziua întreagă prin grădini, prin bibliotecă și depozitele cu cărți. Teosofii viețuiesc aici o viață de reculegere și studii care s-ar putea alătura celei pitagoriciene, cu o singură condiție : să existe printre ei un Pithagora. Și nu știu pe care n-aș jigni, gîndindu-mă la Krisnamurti...

(„Cuvîntul", an V [1929], februarie 9, nr. 1366, p. 1—2).

CRĂCIUNUL LA POONOMALLEE

La cîţiva kilometri de Madras, într-un sat cu şcoli, biserici şi imensa clădire în cărămidă şi ciment, fostul cantonament al regimentelor din Provincia de Sud — s-au adunat, pentru o săptămînă, studenţii creştini din Burma, India şi Ceylon. Oaspeţi erau toţi membrii Congresului F.U.A.C.E. ţinut cu puţin timp mai înainte la Mysore.

Nu-mi plac congresele. Trebuie să asculţi opt conferinţe pe zi şi mai toţi conferenţiarii folosesc majuscula retoricii de cîte ori exprimă cîte o sărmană şi firavă idee. Dacă e un congres internaţional, fiecare îşi laudă ţara, — sfîrşind prin a aduce lauda comitetului organizator al cărui preşedinte călătoreşte în clasa I. Congresiştii sunt purtaţi în autocare şi suportă două five-of-clok în fiecare după amiază. Vorbesc mult şi rîd mult, ca să lase impresia de intimitate. Invidiază în ascuns pe secretar — care ocoleşte globul pe socoteala asociaţiei — şi se întunecă de cîte ori ascultă un discurs bun...

Poate că congresul de la Poonomallee a fost o excepţie. Şi poate a fost astfel pentru că nu erau „delegaţii". Au venit studenţi de pretutindeni ; cine a voit şi cine a putut. Cînd vorbeau, nu vorbeau în numele „ţării" sau oraşului. Angajau numai propria lor viaţă sufletească — iar nu interesele unei asociaţii. Nu linguşeau şi nu insinuau. Poate singurul lor păcat a fost pronunţarea cotidiană, repetată, deşănţată — a cuvîntului „Dumnezeu"...

Clădirea, fostă cazarmă modernă, e vastă. Parcul cuprinde o vale, un platou, cîteva mici lacuri, o şosea şi un crîng. Ca să ajungi din dormitorul studenţilor la sala de conferinţe — trebuie să străbaţi cam o jumătate de kilometru. Seara, facem poartă un felinar. De pe platou, spectacolul sutelor de lampioane rînduite în şiraguri, rotindu-se, mişcîndu-se, alergînd, grupîndu-se, izolîndu-se — pricinuia o violenţă şi o inedită impresie de pelerinagiu. S-ar fi spus că acele luminiţe erau purtate de oameni cari căutau altceva decît o simplă încăpere în care un pastor le vorbea despre rugăciune.

Cea dintîi adunare, în noaptea de Crăciun... În sală nu erau scaune, ci rogojini. Ferești mari, cîteva lămpi şi o orgă. Veneau tineri desculţi, în acel veşmînt indian asemănător unei toge. Mai toţi erau în ultimii ani de universitate. Fiecare îşi prinsese o carte de vizită caligrafiată, pe piept. Citeam în treacăt oraşele : Poona, Rangoon, Alahebad, Colombo, Calcutta, Bombay, Srinager, Nagpur...

Erau studenţi din Birmania cu costumele lor specifice, un soi de fustă colorată şi un pieptar scurt, împodobit şi lucrat în fir. Erau studente din Rangoon, cu acelaşi costum, şi bonete înalte cu fundul de catifea. Erau studente din Bengal, înfăşurate în iritant de numeroase voaluri albe, cu picioarele goale, ararеori cu sandale.

Erau studente din Bombay, cu voaluri aprinse şi brăţări de argint. Erau cele din Nagpur, înalte şi întunecate. Erau cîteva de la graniţa Afganistanului, cu şalvari de mătase şi cozile împletite. Erau cele din Sud, din Trichonopoly şi Podanur, cu braţele goale, cu voaluri roz pe cap... Cele din Birmania atrăgeau îndeosebi privirile. Păreau adolescente, cu feţele rotunde şi zîmbetul moştenit de la mongoli. Amestecul de albi şi galbeni le dăruise un farmec neîntrecut. Ochii nu aveau tăietura monstruoasă a Extremului Orient — şi totuşi erau piezişi, ca la păpuşile de lux. Trupul le era aproape neverosimil ; suplu, nervos, prelung, cu genunchi de statuie. Singurul păcat : piept masculin, contrastînd violent cu tinerele din Siam, al căror piept ilustrează definitiv fecunditatea asiatică...

În sală se răspîndise mireasma iatacurilor orientale. Grupuri, grupuri îşi căutau loc pe rogojini. Dialectele îşi învălmăşeau sunetele. Zîmbeau, rîdeau şi privirile lor aveau o nedefinită nuanţă de generozitate şi graţie.

Prezida o licenţiată din Bombay, cu ochelari negri, neagră — vorbind cea mai impecabilă limbă engleză. Cuvîntul de deschidere a durat cîteva minute. A urmat apoi şi rugăciunea cu capul prins în palme, după obiceiul protestant.

Fiecare avea o cărţulie de coruri. Orga a acompaniat imnul...

Crăciunul la Ponomallee. Era soare şi cele cîteva sute de congresişti nu izbuteau să sfarme liniştea parcului. Dimineaţa un clopot şi imnuri ne deşteptau din somn. După adunare grupurile se risipeau prin parc. Începeau „cercurile biblice" care durau pînă la amiază. Un „reverend" citea un pasagiu din Vechiul sau Noul Testament, şi-l comenta cu ajutorul grupului. M-am convins încă o dată că aceasta e una din metodele cele mai efective de deşteptarea interesului religios. Dar nu pentru toţi.

Am întîlnit cel dintîi român, ardelean emigrat în America la 18 ani, lucrător lemnar, apoi convertit la baptism, ajuns reverend şi misionar în Rangoon. Acum e cetăţean american, e căsătorit cu o americană, are copii care nu ştiu o vorbă românească şi vizitează fosta lui patrie o dată la cincisprezece ani.

Serile erau şezători comune. Fiecare delegat al F.U.A.C.E.-ului şi fiecare grup provincial era dator să amuze adunarea

cîntînd, declamînd sau descoperind un nou joc. Am văzut, astfel, pe secretarul general al Federației, dl. Henriot, eschibiționînd un cîntec gesticulat, care a fost răsplătit cu zgomotoase aplauze. Am văzut pe acel pastor Libra cîntînd un Cîntec german, pe pastorul din Sud — Africa recitînd, pe „reverendul" din Australia povestind o anecdotă în versuri „Shakespeare", cu succes neașteptat. Misionarul român dorea călduros să cîntăm și noi ceva românește. Din nefericire, nu sînt un tenor, eu ; iar el nu-și amintea decît „oștile stau față-n față," probabil de pe vremea Independenței. Așa că a trebuit să renunțăm. O pereche din Bengal a jucat cîteva scene de dragoste „clasică". El era negru și avea gesturi zaharoase ; ea era timidă, și din timiditate își ascundea fața în voal și rîdea.

Prețioase într-adevăr erau cîntecele birmane. Grupul de studenți și studente se strîngeau în mijlocul sălii. Cîntecul era întrerupt de gesturi. Schițau rezumatul textului cu o savoare inimitabilă. Apoi urmă un duet curios : un flaut și o tobă. Doctorul care cînta din flaut era din Ceylon. Melodiile răscoleau sufletul. Ce-mi aminteam eu ascultînd monotonia inspirată din colindele „Insulei paradis" ?

Ne întorceam noaptea spre dormitoare, cu felinarele luminînd drumul. Europenii aveau locuințe separate, pe terasele unor vile, cîndva apartamentele ofițerilor. Din parc felinarele și paturile cu pologuri albe păreau dormitorul de vară al unui colegiu de adolescenți.

Iar, într-o noapte, a plouat. Nu ploaia noastră, nu ploaie repede de munte, nu ploaie tare de cîmpie. Un soi de furtună cu apă multă, revărsată din căldări. În cîteva minute paturile noastre erau înecate, felinarele sparte, geamantanele umflate.

Ne-am retras îngroziți în camere, cu miros puternic de lilieci. Aprinzînd chibrituri, am zărit de grinde ciucuri de lilieci. Speriați de lumină au început să alerge. Tresăream de cîte ori aripile lor reci ne atingeau trupurile ude.

Am văzut grupurile de indieni care dormeau în parc, îndreptîndu-se către cazarmă. Păreau calmi și cîntau. A doua zi am întrebat ce fel de cîntec era acela. „Un cîntec vechi". Iar cea dintîi strofă sună cam astfel :

Dacă plouă din ceruri plouă
Dacă murim, între zei ne ducem
Iar în zori, deșteptîndu-ne spunem :
Fie, să trăim și această zi...

Calcuta, 4 ianuarie

(„Cuvîntul", an V [1929], februarie 13, nr. 1370, p. 1—2).

MĂNĂSTIREA LUI SWAMI, LA BELUR

...Plutesc pe Gange în sus. De sub Howrad Bridge, apele se schimbă. Uleiurile Calcuttei dispar. Pe malul stîng al fluviului, aceleaşi trepte largi de piatră spălate de valuri, aceiaşi bengalezi îmbăindu-se, aceleaşi femei scăldîndu-se cu scuturări de trup. Sînt cartierele de nord ale Calcuttei, ascunzînd palate, lacuri, grădini (Ghat).

Soarele arde. Pe coverta vaporaşului s-au întins apărători orientale. Întîlnim şlepuri purtate de curent şi de lopeţile mari, anevoie împinse de *paria*. Vile de marmură albă strălucesc în crînguri de palmieri şi mango. Pe celălalt mal, ficuşii coboară pe plaja îngustă umbrind apele ca într-un miraj. Viziunea Gangelui sub arşiţa amiezii răspîndeşte în vine o moleşeală vicioasă, tulburînd lent şi adînc simţurile, risipind sufletul...

Ştiu foarte puţine fapte precise despre mănăstirea lui Swami Vivekananda. Despre acest prodigios indian, autor a nenumărate cărţi, broşuri, pamflete, conferinţe şi traduceri — am auzit mereu vorbindu-se în India. E tot atît de cunoscut ca şi maestrul său Sri Ramakrishna, unul dintre cei mai inspiraţi bărbaţi ai secolului trecut conştiinţă clar luminată de pasiune angelică pentru „MAME" (În India, marele Dumnezeu e numit Mama), neobosit propovăduitor al „realizării" spirituale vrăjmaş blînd al ştiinţei şi filosofiei mărginite în cărţi. Sfîntul Ramakrishna a vieţuit una din acele existenţe neverosimile, aplicînd şi depăşind în practică ceea ce i se revela în duh. Nu e locul aici să-i povestesc sbuciumata lui viaţă, nici să-i rezum doctrinele. De altfel toate doctrinele spirituale ce înviorează India contemporană — de la Tagore la Gandhi, de la Sri Ramakrishna la sora Devamata — vor părea unui instruit european simple elucubraţii teosofice, fantezii moralizante şi reverii orientale. Există o singură deosebire între ideile religioase indiene şi cărţile teosofice american — europene : că ele dintîi sînt realizate, sînt experimentate, nu rămîn în cărţi şi nu izvorăsc din cărţi. Sînt învăţături pentru cei dornici de mîntuire prin auto-cunoaştere ; şi sînt învăţături primite de la un *Guru*, de la un perceptor..

Cobor în Belur. Vaporaşul alunecă mai departe pe Gange în sus. Întîlnesc la debarcader un „swami" venit să mă întîmpine. E tînăr, simplu îmbrăcat, rîzător. Mă conduce printr-o uliţă închisă de zidurile vilelor aristocrate. Vegetaţia răbufneşte şi aici, ca pretutindeni în Bengal, cu buchete de flori, cu parfum de frunze.

Deşi aproape de Calcutta, indigenii nu vorbesc englezeşte. Lîngă mănăstire, porţile sobre ale palatului unui maharajah. Ajung. Miss Mac Leed, prietena de acum treizeci şi unu de ani a lui Swami Vivekananda (mort în 1904) îşi are aici o „retraite" minusculă, elegantă, cu terase spre Gange, cu o masă imensă acoperită de cărţi şi reviste, cu operele complete ale lui Swami.

Vizitez mormîntul ; un mausoleu de marmură albă, simplu, vorbitor. Urc treptele. O candelă, flori, o figurină a trupului lui Swami. Ridicînd ochii, privirile se opresc pe celălalt mal al Gangelui, pe mormîntul alb al lui Sri Ramakrishna.

Miss Mac Leed îmi povesteşte ultimele zile ale lui Swami. În al 39-lea an al vieţii, Swami obişnuia să spună că acela va fi ultimul său an.

— „Swami, tu ştii că Buddha şi-a împlinit mesajul între patruzeci şi opt de ani..." Swami a zîmbit. Trebuie să plece. Zilele lui pămîntene sînt pe sfîrşite. Cine i-o spune ? Miss Maclead are un răspuns lesne de ghicit.

Cu cîteva ceasuri înainte de moarte, perfect sănătos, Swami a cerut să rămînă singur. În meditaţia supremă, îmi spune Miss Maclead, el a avut conştiinţa de sine. A înţeles cine e — şi a murit...

De atunci prietena lui bună petrece cîteva luni pe an în mănăstirea din Belur. E o excepţie. Mănăstirea e exclusiv pentru călugări. Dar Swami însuşi a cerut ca Miss Maclead şi sora sa să-şi aibă rezervate acea vilă vecină mausoleului.

Vizitez apoi biblioteca, bogată în cărţi sanscrite editate în Almora, în scrierile sanscrite de la Benares şi Poana. Sunt două încăperi curate, cu lumină electrică, tixite de volume. Propriu zis nu există o sală de lectură. Cetitorii se aşează pe rogojini sau în terasă şi citesc. Am întîlnit acolo doi adolescenţi palizi, psalmodiind Udhowe, acompaniind vocalele lungi cu mişcări din cap.

Sînt invitat la ceaiul călugărilor. Aici sînt numai vreo 30, majoritatea indieni dar mănăstiri se găsesc pretutindeni, din Himalaya şi pînă în America de Sud.

Ce fac ? Patru ceasuri de lectură şi filosofie sanscrită pe zi ; restul meditaţie. Perechi, perechi — Swamii se plimbă sau discută aşezaţi pe rogojini, privind fluviul. Sînt destul de smeriţi de acest scurt „spek" al meu, în care le mărturiseam că „realizare" interioară se întîlneşte şi în anumite filosofii sau mistice apusene. Discuţia se stabileşte asupra acestei fundamentale datorii : a lua cunoştinţă de sufletul, de legile şi firea lui, şi de-al hrăni cu hrana pe care o cere. Cîţiva mai bătrîni nu dovedesc nici un interes pentru ceea ce stă scris în cărţi. Pentru ei există

numai eternul, unicul Brahman — şi experienţa pentru autorealizare. Dar exerciţiile yoga din mănăstire nu sînt asemenea practicilor fiziologice şi magnetice ale Yoghinilor de bîlci, cu formidabilă disciplină a organelor, dezvoltînd muşchi minori, poruncind nervilor şi fibrelor.

Continui vizita mănăstirii. La un etaj se află un alt sanctuar, cu multe imagini hinduiste, cu portretul lui Swami şi al lui Ramakrishna. Pătrund numai după ce-mi las pantofii la scară. Miresmele plantelor aromatice se îmbină cu fumul de tămîie. Cîţiva swami meditează liniştiţi. Nu le pot zări privirile, dar îi ghicesc în acea stare de concentraţie mintală cînd ochii nu fixează nici un punct spaţial.

Între clădiri se întinde grădina. E lucrată de swami cu nedibăcii şi graţii seducătoare. De-a lungul zidului, tufe cu flori roşii şi trandafiri agăţători. Trandafirii copleşesc — dar farmecul lor e mărginit la culori. Nici un parfum, la nici o floare. S-ar spune că sînt de ceară.

Se apropie amurgul. Gangele îşi schimbă apele din ceas în ceas. Lumina ruginie se aşterne pe faţadele vilelor. Bărci negre traversează fluviul. Mă odihnesc pe o treaptă a scării ce coboară pe plajă. Miss Maclead îşi aminteşte...

Îmi spune că Romain Rolland sfîrşeşte acum o carte asupra vieţii lui Sri Ramakrishna. Nu e cel dintîi european cucerit de personalitatea genială a acestui indian ignorant al ştiinţei livreşti, neîntrecut în dezlegarea tainelor.

Romain Rolland va veni în India şi va locui în Belur.

Se întunecă. Arborii imenşi de mango îşi pierd umbrele. Valurile se liniştesc. Tăcerea ajunge înspăimîntătoare. Swamii se plimbă, meditează. Au toţi acelaşi surîs al celor care păşesc *dincolo,* care te văd pe drum greşit, vor să te ajute, dar alte meniri se împotrivesc.

Noaptea şi luna Gangelui — aparţin poeziei.

Belur, 24 ianuarie.

(Cuvîntul", an V [1929], februarie 26, nr. 1383, p. 2).

BIBLIOTECA MAHARAJAHULUI

...Am cunoscut, în sfîrşit, pe înaltul meu protector, Maharadjahul Manindra Chandra Nandy, Kazimbazar Rajbari. Aceasta s-a petrecut într-o dimineaţă de ianuarie. Profesorul Dasgupta

— în costum european dar cu picioarele goale — m-a întovărășit și m-a prezentat. Un palat cu sentinelă. În față, un bazin enorm, cu stînci false, cu fîntîni, cu fantezii sculpturale. Parcul se întrezărea. Sub trei palmieri aplicîndu-și coroanele spre zidul de piatră — un grup de bengalezi convorbea respectuos cu un bătrîn simplu, dacă nu sărăcăcios îmbrăcat. Avea obraz european, semănînd cu un boier bătrîn, cu un nobil francez, cu un aristocrat din Sud — în nici un caz cu ceilalți bengalezi pe care îi cunoșteam. M-a întîmpinat sobru, salutîndu-mă cu palmele împreunate aduse în fața ochilor. M-a invitat — cinste nespusă — la o masă din fața palatului, să stăm de vorbă.

Acest Maharajah, cunoscut și adorat în tot Bengalul, își petrece viața ajutînd și făcînd bine. Tot ce știu despre el e că trimite pe tinerii indieni la studii în Europa, că editează operele autorilor săraci, că ridică statui poeților bengalezi — și citește sanscrita. E un Mecena care zîmbește ascultînd mulțumirile — dar e atent la rezultatele și roadele celor care studiază ajutați de el. Are un adevărat cult pentru limba sanscrită — dar cumpără toate cărțile bune europene. Aflu că de mulți ani cheltuiește 300 de rupii lunar (cam 20.000 de lei) pentru cumpărarea de cărți și manuscrise. Biblioteca a ajuns atît de vastă și de bogată, încît a trebuit s-o instaleze în subsolul locuinței profesorului Dasgupta, ca să poată fi consultată de orientaliști și de studenți.

Maharajahul vorbește puțin, rar și concentrat. Ca toți indienii cu educația sanscrită, crede că pentru a înțelege literatura sau filosofia antică, sînt necesari 25 de ani de studiu. Ea se datorește sistemului filologic — gramatical care stă la temelia educației indiene. Ei cred că Vedele trebuiesc mai întîi învățate pe dinafară și apoi interperetate. Cum limba scrierilor filosofice e insurmontabilă, țesută numai din dificultăți gramaticale și naționale — trebuiesc doi ani ca să citești un tratat de logică și zece ani pentru un comentariu metafizic. Studiile indiene sînt atît de amănunțite, încît cel mai erudit german își recunoaște educația sumară în fața lor.

Adevărata filosofie și teologie indiană nu se învață în Universitate, ci în acele școli particulare numite *Tola,* unde se vorbește sanscrita. În jurul casei profesorului *(pandit)* cei 20 sau 25 de studenți își ridică colibe simple. Nu au decît hainele necesare și vasele pentru hrană. Iar hrana indiană e strict redusă. Lîngă pandit, ei petrec opt sau zece ani, după cum vor să studieze dreptul sau logica. „lasa" începe de dimineața și durează pînă la apus. Se studiează gramatica, Vedele, Puranele, Brah-

manele și tratatele de logică — acestea în ultimii ani. Studenții nu plătesc nimic învățătorului ; dimpotrivă, acesta îi ajută cu haine și hrană. El se întreține din darurile pe care faima lui de dialectician sau teolog le adună.

Educația în *Tola e* atît de diversă de cea europeană moderne, încît un indian îți măsoară știința după numărul anilor petrecuți lîngă un pandit. Dacă poți răspunde la întrebări complicate de metafizică sau teologie, fără a fi studiat zece ani — ei te socotesc, fenomen, „copil sfînt". Eu însumi cunosc aici, în Calcutta, un caz destul de interesant. Un copil de șase ani care răspunde perfect în linia Vedantei la toate întrebările și amănuntele puse da brahmani și pandiți. Poate spune care e diferența dintre suflet și minte, care sunt condițiile cunoașterii, care sînt metodele indiferenței și senzației etc. E adevărat, copilul a crescut acum mare. Dar am putut controla cazul în ziarele locale de acum douăzeci ori mai mult de ani...

Discuția cu Maharajahul a fost scurtă și numai asupra posibilităților de a cunoaște filosofia indiană direct din izvoarele sanscrite. Nici o recepție — așa cum s-a petrecut la Mysore. Nici o invitație, nici un „dar oriental". Protecția și ajutorul lui le întrece...

Din acea zi, o bună parte din timp îl petrec în biblioteca Maharadjahului. O bibliotecă orientală nu poate fi comparată celor europene. Relativ, cărțile sînt puține. Valorea unei biblioteci se măsoară după numărul și vechimea manuscriselor. Fără manuscrise, un orientalist nu poate lucra, nu poate prepara o versiune, nu poate traduce un text. Ceea ce s-a publicat pînă acum din oceanul de lucrări filosofice — e infim. Evul mediu, comentariile, de multe ori mai interesante și totdeauna indispensabile originalului — compilațiile, antologiile, sînt încă nepublicate, deși aproape mai în fiecare luni, universitățile editează lucrări filosofice.

Cele zece mii de volume scumpe — texte și studii — sînt întovărășite de cîteva documente importante și nebănuite. În India, unde mii de lucrări sînt pierdute, poți face descoperiri în orice bibliotecă. Cronologia e atît de nesigură — asiaticii n-au conștiința timpului istoric — încît o descoperire poate lumina o epocă întreagă. Dar descifrarea unui manuscris filosofic și înțelegerea lui justă — necesită o muncă enormă. Termenii sînt aceiași, dar sensurile diverse și contradictorii. Nu poți ceti un manuscris dacă nu știi ce manuscris intenționează să completeze sau să atace. Istoria filosofiei indiene e mult mai legată și

mai unitară decît cea a filosofiei europene. În Europa un elev își întrece maestrul comentîndu-l, criticîndu-l. Idealul unui gînditor e să scrie opera și s-o transmită drept opera învățătorului. Autoritatea numelui o cunoaștem și în Europa, în epoca alexandrină, cînd sute de cărți circulau drept scrise de Pitagora, Hermes Trismegit, Platon etc. Autoritatea în Asia înseamnă cu totul altceva. Discipolul nu scrie numele maestrului ca opera să aibă mare succes — ci pentru că e convins că lui îi aparține, că din ideile lui s-a născut...

Toate aceste dificultăți fac agreabilă cercetarea în oceanul scrierilor indiene. Firește, metodele spiritului european sînt altele. Nu e locul aici să le discut.

Într-o odaie se află studiile și traducerile orientale, în alta edițiile sanscrite, în a treia cărți englezești asupra filosofiei și istoriei, din acele cărți, cu hîrtia păroasă, parfumată, cu scoarțe albastre, cu titluri mari aurite. Ferestrele zăbrelite lasă privirile pe palmierii abundenței în această parte a Calcuttei. Un teren pustiu, cu buruieni și bălării, printre care se joacă fetițe goale și băieți precoci.

Lîngă masa mea lucrează un student care cunoaște bine limba tibetană. De cîte ori vin, la orice oră, îl găsesc acolo. Nu știu cînd doarme, cînd mănîncă. Lucrează după metoda indiană, cu caietele mari în față, citind sutrele, cîntînd, descifrînd cu mișcări violente din cap. Studiază, studiază — apoi, într-o zi, își ia rămas bun de la profesor și pleacă. Nu va scrie nici o carte, nu va edita nici un text. Se va întoarce în Cașmir, își va dura familia, sau se va retrage, poate, în păduri.

Vine și o studentă cu ochi mari, totdeauna plecați, care pregătește un comentariu în bengali asupra Vadantei-Paribansa. Și ea cînta sutrele, și caută rar într-un dicționar enorm.

În amurg, profesorul apare din odaia lui de lucru, în costum indian, și ne vestește că ceaiul e gata.

Masa cea mare din sala cu manuscrise e încărcată cu acele delicioase prăjituri indiene, cu biscuiți și fructe. Profesorul servește ceaiul și ne întreabă pe fiecare unde ne aflăm.

În înserate, părăsesc biblioteca și pornesc spre grădinile din Kalighat. Pe aici europenii sînt puțini. Bengalezii, joacă zaruri și cărți în mijlocul drumului, vacile pasc lîngă garduri. Din toate curțile se înalță coloana de fum.

Calcutta, 15 ianuarie

(„Cuvîntul", an V [1929], februarie 28, nr. 1385, p. 1—2).

CALCUTTA

De obicei cei care scriu despre Calcutta încep cu justificate laude asupra Grădinii Botanice, a „Victoriei Memorial", a templului Jainist sau a parcurilor din Kalighat. Toate acestea sînt, într-adevăr, lucruri de seamă : dar numai cînd vizitezi Calcutta pentru cîteva zile. De fapt nu pot scrie asupra unui oraş care-şi pierde miragiul călătoriilor în pripă, asupra unui oraş în care vei vieţui paşnic, primind scrisori şi citind ziare, în care nu vizitezi muzeele, gîndind întotdeauna că vei avea timp a două zi...

Despre acest imens oraş cu patru milioane de locuitori, păstrez o primă şi neuitată impresie. Coborîsem din tren după două zile şi două nopţi de drum. Era ajunul anului Nou. Am văzut Gangele : larg, leneş, murdar. Nu se zărea oceanul. Am început să alerg după treburi. În amurg găsesc o gazdă în cartierul european. Dar în India găzduirea e ciudată. Ţi se dă o încăpere şi mîncare de patru ori pe zi. Pat, aşternut, masă, scaun, cuier, oglindă — trebuie să găseşti singur. Deobicei lucrurile acestea se închiriază. Am preferat să le cumpăr din „market". Tîrgul e un soi de bazar, mult mai mare şi mai bogat ca cel din Constantinopole (termen de comparaţie pentru uzul turiştilor), în care găseşti orice în adevăratul înţeles al cuvîntului. Poţi cumpăra lămpi de drogherie şi apă de colonie parfumată cu „Omarkhayyam" la pălărier. Magazinele de mărunţişuri sînt indescriptibile ; din cutii, cutiuţe, plicuri, sertare, lăzi — negustorul îţi descoperă tot ce-ai putea dori, servindu-ţi text elogios în englezeşte, bengali, urdu sau industani.

Spre seară, am adus în noua mea locuinţă „mobila". Familia gazdei — dubios de numeroasă — m-a ajutat să mă instalez, anunţîndu-mă că în acea noapte, noapte sfîntă, era „serbare şi nu puteam lipsi. Toate motivele mele au părut neconvingătoare. Astfel că, după baie şi după cină am fost adus în salon. Casele din India sînt construite după acelaşi plan ; o terasă vastă spre răsărit, căreia îi corespunde în interior salonul, nu mai puţin vast. Cum uşile sînt largi şi întotdeauna deschise, salonul pare o prelungire a terasei. Două sau trei încăperi mari de fiecare parte, iar în fund, o altă terasă, conducînd în inevitabila grădină cu zid înalt şi cu ficuşi. Ferestrele nu se închid decît noaptea.

Uşile dintre camere nu se deschid niciodată şi izolarea printr-o perdea bătută de vînt e incertă.

În salon am recunoscut aceeași viață familială de colonei cu strămoși născuți în Europa : pian dezacordat, tablouri religioase și fotografii în grup, curățenie excesivă, dulapuri de sticlă cuprinzînd farmacie și premiile școlare, medaliile și cupele sportive ; mescioare cu îmbrăcăminte bengaleză și scrumiere japoneze, albume cu fotografii, nimicuri drăgălașe de fildeș sau în alamă, romane cu amor, aventuri și coperte colorate.

În afară de bunică, mătuși, fete, fetițe, băiat — se mai aflau la ceremonia Anului Nou doi marinari scrobiți, un indo-portughez cu pîntec și cearcăne, doi anglo-indieni funcționari la Poștă și o doică tînără, de lux. Aceasta nu însemna că familia gazdei e săracă ; dimpotrivă, veselia și anumite bibelouri, îmbrăcămintea copiilor și gradele universitare îmi dovedeau că au mai mult decît o casă. Dar invitații erau prietenii familiei.

La prezentare, gazda se cam încurca :

„Comes from Bulgaria... comes from Germania". Dealtfel eu îi lămurisem că România cu ajutorul lui Dumnezeu, are un trecut, o Independență și o Constituție. Nu știu de ce Bulgaria îi era mai cunoscută decît România.

Petrecerea a început cu bomboane și tango. Dar în bomboanele și tango-ul Europei. Cele dintîi sînt mult mai mari, mari tari, mai dulci. Cel din urmă, nu se dansează — ci se cînta. Cîntul e obligatoriu. Nu trebuie să „ai glas", să „ai ureche". Totul e să cînți ; una din fete are grijă să te lovească peste mînă cînd cînți fals.

N-am putut scăpa decît dovedindu-le prin guturale înfricoșătoare că sînt răgușit. Și am ascultat. Ce n-am ascultat ? Tango-uri celebre în 1918, dansuri inedite, valsuri vieneze, jazzuri, romanțe. De fapt invitații cîntau toate bucățile în același tempo de romanțe. În special marinarii. Ei nu puteau cînta decît în picioare, unul lîngă altul, serioși, demni, cu ochii fixați pe policandru. După cîte am înțeles, cel dintîi era logodit cu doica, iar celălalt suferea în tăcere pentru una din fetele gazdei. Astfel că, după ce cîntînd „Sometime" insinuoase bemoli către vecină, se oferi să cînte solo un vals : „I'm so terrible, in love with you", al cărui sens l-am priceput toți.

Se și dansa, cîntînd. Cu deosebire un dans amuza sincer tineretul, „When the red, red Rabin comes Bob, Bob, Bobbin along"...

Se apropia miezul nopții. Toți păreau distrați, dar în realitate toți urmăreau nerăbdători pendula. Deodată, o clipă, de tăcere, apoi precipitări printre invitați. Se îmbrățișau. Nu putea scăpa niciunul.

Astfel am cunoscut Calcutta.

A doua zi, chiar, am asistat la scenele îmblînzitorului de şerpi. Într-un sac de piele, vrăjitorul adusese scorpioni, şerpi cenuşii şi graşi, cobre cu ţeasta turtită, cu privirea fixă, pythoni cu mişcări tremurătoare, Karaiti cu otravă regală. Vrăjitorul avea plete murdare, haine zdrenţăroase. Dintr-un fluier vechi izvorau stranii ţipete, tînguiri, mîngîieri, cîntece de leagăn, barbare. Şerpii se învîrteau în tava de fier, îşi frecau solzii, fremătau, îşi şuierau limbile ascuţite şi sfîşiate. Nu aveau dinţi, fireşte. Dar spectacolul nu era mai puţin înfricoşător. Vrăjitorul se apropia de tavă şi, fără să observăm, introducea şerpi sub veşmînt. Cu două cobre în mînă, gesticula, cînta — apoi le trîntea jos, şi din două cobre, ochii miraţi, vedeau şase şerpi.

Din fluier, bătrînul silea reptilele să se învîrtească într-un anumit ritm, iar cobrele se înălţau simetric, alcătuind un sălbatec ornament. A spune că privirile lor fascinau, înseamnă a repeta o formulă fără înţeles pentru cine a observat mai deaproape ochii cobrelor. Ai senzaţia că ei au văzut ceva dincolo de materie, dincolo de umbre. Că nu privesc, ci aşteaptă, cheamă. Ochii ajung sticloşi, apoi maţi, ca plumbul umed. Gîtul se înţepeneşte, trupul se împietreşte. Şi deodată — neaşteptată săritură care nu greşeşte. Muşcat de cobră, indianul repeta rugăciunea cea dinaintea morţii, salvînd pe Marele şarpe.

În Calcutta nu poţi păşi pe străzi fără să întîlneşti cerşetori care îşi psalmodiază nenorocirea, povestind originea răului, lăudînd pe Creator, lăudînd pe cei darnici.

Sînt cerşetori cu oasele sucite, cu carnea închircită, neagră; sau cu răni deschise, îngrozitoare ; cu faţa devastată de furuncule sau sifilis ; cu obrajii argintaţi de lepră ; cu mîinile ca nişte pungi de carne legate în sfori ; cu pleoapele jupuite, fără sprîncene, cu nasul ros, avînd şiraguri de cartagii purulente în loc de dinţi şi gingii murdare în loc de buze. Le zvîrli bani, şi apoi alergi. Trebuie să respiri, să uiţi, să-ţi linişteşti sîngele.

Aceasta e India ? Aşa a crezut Miss Mayo, autorul recentului pamflet de formidabil succes „Mother India". Dar aceasta înseamnă a nu avea ochii deschişi decît asupra spitalelor şi caselor de prostituţie. De fapt, India e ţara contrastelor violente. În aceeaşi zi cînd m-am întors zguduit de străbaterea unei mahalale cu bolnavi mulţi, am văzut cele mai frumoase fecioare în grădina unei şcoli — şi cei mai frumoşi tineri la concursurile sportive.

Printre trupurile albe ale englezilor, maronul angolo-indienilor răspîndea umbre şi sănătate. Niciodată n-am admirat mai mult frumuseţea masculină. Nu sînt trupurile cu umerii prea largi, ai statuilor egiptene, nu sînt trupurile cu şoldurile prea groase ale statuilor elene ; nu sînt cele înalte, cu picioare subţiri, ale nordicilor. Frumuseţea indienilor e specifică şi echilibrată, iar forţa nu alungă graţia. O poţi admira pretutindeni pe străzi. Dimpotrivă, femeile sînt aici ori prea subţiri, ori prea grase. Iar obiceiul fiind ca fetele şi soţiile să nu iasă pe stradă, nu poţi vedea decît bătrîne, a căror goliciune e desgustătoare şi copile sub 6 ani. Am pătruns, însă, în mai multe case indiene, am mîncat pe aceleaşi rogojini, am băut acelaşi ceai cu lapte din pahare maro, şi am cunoscut destule excepţii. Pînă aproape de patruzeci de ani, femeia indiană pare, încă, fecioară. Formele, în voalul subţire bengalez, capătă o duritate şi o prospeţime de şaisprezece ani. Spre deosebire de cele din Sud, unde predomină elementul dravidian, în Bengal profilul femeilor are o nedefinită noblețe. S-ar spune că toate sînt principese.

Calcutta, 23 ianuarie, 82 Ripon Street

(„Cuvîntul", an V [1929], martie 5, nr. 1380, p. 1—2).

PRIMĂVARA

Zăpada din Punjah s-a topit, valul de frig a trecut... Prietenii mei nu mai vin la cursuri cu acele şaluri bengaleze de lînă colorată, cu care se înfăşurau ca într-o togă. Dimineţile sînt iarăşi senine şi vulturii Calcuttei s-au coborît iarăşi în uliţe. Sînt atît de numeroşi, şi par atît de blînzi — încît, multă vreme, i-am confundat cu corbii. Numai după zbor îi disting, rotindu-se larg în înaltul văzduhului.

În parcurile din Kalighat au înflorit piersicii. În grădina viceregelui Indiei, slujitori cu turbane verzi adună frunzele unei toamne întîrziate.

E toamnă — sau primăvară ? Judec după calendar, iar nu după cele ce văd.

Primăvara indiană lasă şi impresia de sfîrşit, de moarte vegetală. Martie va fi cea din urmă lună plăcută, aici, la Calcutta. Vor începe apoi văzduhurile arareori împrăştiate de briză. Europenii vor continua să lucreze sub ventilatoare electrice, vor parcurge străzile mascaţi de ochelari groşi : iar bengalezii îşi vor continua somnul lor de bestii nostalgice, pe tro-

tuare, prin grădini, prin ganguri. Acei bengalezi de josnică origine, rămaşi de veacuri fără lucru, vieţuind cu un pumn de orez şi concurînd munca vitelor.

Ieri am văzut, în plin centru, pe strada Wellington, un tînăr dormind gol pe trotuar. Părea fericit. Nici un semn de discretă pudoare, cu braţul îşi acoperise ochii, dar trupul lui găsise una din acele poziţii — în perfect echilibru fiziologic — care nu ascund nimic, dimpotrivă. Trecătorii nu păreau prea scandalizaţi. Un bărbat l-a zguduit cu piciorul, i-a strigat „nebunule" şi s-a dus. Cîteva englezoaice se prefăceau că nu văd nimic ; dar cine ştie, poate vedeau.

Indienii ultimelor împărţiri ale celei din urmă caste, ca şi copiii sau primitivii, sînt de o explicabilă nesimţire. În plină zi, pe străzile cele mai populate, ei soluţionează prompt absenţa vespazienilor...

La un colţ, tot pe Wellington cadavrul unui cerşetor. Era bătrîn, ras de asceză sau de mizerie. Cred că murise subit, şi căzuse cu faţa pe trotuar. Carnea era de un vînăt — verde violent contrastînd cu zdrenţele cenuşii. Ochii îi erau însă, deschişi. Oameni de toate soiurile îl înconjuraseră. Aflu că zăcea de cîteva ceasuri. Trebuia să se anunţe poliţia ; dar cine s-o anunţe ? Şi de ce ? A murit. Deacum, fie că aşteaptă un ceas, fie că aşteaptă o săptămînă, e indiferent.

Cele cinci *tottvas* (elemente : pămînt şi apă, etc.) îşi vor aduna din el fărîmiturile. Trecătorii îl priveau, dar anevoie ghiceam în ei, compătimire. Mai degrabă satisfacţie, că li se verifică învăţăturile — sau acea indescifrabilă privire espectativă a orientului, despre care nu poţi spune nimic.

Indienii sînt curioşi şi naivi. La cinematograf aplaudă cînd văd o cobra, un palat, sau citesc un răspuns „filosofic". Poate numai curiozitatea le întrece naivitatea. Dacă doi oameni discută pe stradă, al treilea se opreşte să asculte. Chiar dacă cei dintîi sînt pierde-vadă, iar cel din urmă e trimis după treburi. Într-o zi, cu indigen a renunţat la tramvaiul pe care-l aştepta numai ca să poată privi mai atent pantofii unei europene, cu o crestătură mediană...

E greu să spun că aceştia sunt indienii sau bengalezii. Mulţimea fără număr care îmbîcseşte cartierele Calcuttei şi-şi oferă serviciile pentru cîteva sute de lei lunar — sînt veniţi în Bengal după Arieni, sau aparţin acelei rase dravidiene, aborigene, despre care se ştiu încă puţine lucruri precise, dar a cărei in-

fluență religioasă (Atharvo-Vede, cultele sanscrite, cultul falusului, al șarpelui etc) asupra arienilor e certă.

Călătorii europeni povestesc că vacile se plimbă, rumegînd pe trotuarele Calcuttei. E adevărat : vaca fiind sfîntă, trebuie respectată. Deacum, chiar dacă elementul religios s-a pierdut, obiceiul social a rămas. Și e destul de dificilă — traversarea, cînd mai multe vaci ocupă un trotuar. De obicei ele se opresc să bea apă de la fiecare fîntînă. Sînt calme și nici autobuzele, nici tramvaiele nu le sperie. Viteii însă, nu sînt adaptați vieții privilegiate din India. Ei intră îngroziți sau inocenți prin magazine — și nu întotdeauna prin magazinele orientale.

Odată, la un giuvaergiu de pe promenadă, vecin palatului Guvernatorului, un vițel precipitat s-a oprit cu botul în cea mai luxoasă diademă. N-a răsturnat decît un scaun, dar putea răsturna chiar pe giuvaergiu dacă nu intervenea acel hindus blînd care l-a apucat de coadă și l-a tras prudent, în stradă.

Altădată, un vițel a intrat în cofetăria unde alesesem prăjituri — și le-a mîncat înainte ca noi să prindem de veste.

E interesant faptul că, în anumite plăcintării indigene, creștinii nu pot atinge țevile sau pune mîna direct pe plăcinte. N-ar mai cumpăra indigenii. Negustorul îți servește politicos tot ce arăți cu degetul, din depărtare. În aceleași plăcintării, totuși, viteii pătrund și consumă sau ating un impresionant număr de plăcinte. Ei fiind însă respectați — ceilalți consumatori nu protestează.

Am aflat din ziare că la Bombay e revoluție. Gazda mea nu se neliniștește. Mă asigură că sînt mai mulți morți decît citim în comunicate. Și mă asigură că înainte de zece zile totul va reintra în normal.

Într-adevăr, după ce musulmanii și hindușii s-au măcelărit reciproc, poliția a intervenit energic, restabilind ordinea. Nimeni nu se întreabă, în casă, de ce poliția a așteptat o săptămînă...

Și cu toate acestea, e primăvară.

Și primăvara va tulbura și aici anumite suflete ; și va porunci vieților să viețuiască, iar tristețile și amintirile se vor uita, pentru că toate se uită primăvara...

Gangele nu e mai limpede. Fum des acoperă mahalalele. Către seară, însă, briza mării ajunge pe deasupra deltei, printre sate hinduse. După miezul nopții, singurul cartier interesant din Calcutta rămîne „orașul chinezesc". În acel straniu restaurant „Nan-Kin" servesc chinezi dezghețați.

Femeile au aici zîmbete ascunse. Se şopteşte despre anumite încăperi din vecinătate, despre acei amanţi ai drogurilor asiatice...

E seducătoare trecerea de la Jazz la romanţele din Extremul Orient. Cu cît înaintează noaptea, cu atît rămîn mai puţini albi. Galbenii îşi recapătă verbozitatea. Întîlnesc tineri chinezi, cu obraz bătrîn, care colindă ziua oraşul cu un sac pe umeri, oferind stofe şi mărunţişuri... În puţini ani vor face avere.

Ceaiul se serveşte ca în China. Şi şoptitul continuă ; cămara cu divane, cu pipe, doamne engleze, o actriţă din San Salvador, o diseuză de la „Imperial" sute de rupii, legături tainice cu Shangai, poliţia...

Calcutta, 13 februarie

(„Cuvîntul", an V [1929], martie 14, nr. 139A9, p. 1—2)

CEL DINTÎI YOGIN...

Un *basti* cu colibe răzleţite, umbrit de arbori mango, în Bengal. Nu întreb de numele satului, după cum nu întreb de numele stăpînului casei în care intrăm. Dealtfel nici n-aş izbuti să mă fac înţeles. Ascult conversaţia potolită şi melodioasă în urdu sau precipitată, siflantă în hindustani. Am pătruns aici datorită unei rari împrejurări, unor serii de intervenţii şi scrisori pornind de la un sir din Oxford, ajungînd la un Mahapedhyaya din Calcutta, trecînd pe la Colegiul Sanscrit din Benares, pe la un medic şi pe la un editor de texte tantrice. Cunosc, astfel un medic din serviciul colonial, care a studiat zeci de yogini, printre care şi pe acel faimos Deshbandhn, subiectul d-nului Vasant Rele din Bombay.

Prietenia noastră s-a legat în acea noapte petrecută în discuţii asupra medicinii tantrice şi asupra localizărilor care se pot face. Doctorul e convins că toţi taimerinii practicelor yoga se referă la sistemul nervos autonomic, mai ales la cele şase plexuri (chakra) unite prin Vagus Nervus. Acceptă în întregime descoperirea d-nului Rele, adică, identifică tainicul Kundalinii, de la care pornesc cu spaimă şi respect toate manualele yoga, cu Vagus Nervus, care controlează toate organele importante din porţiunea simpatetică a sistemului autonomic. Aceasta porneşte cu alţi nervi cranieni din creieri şi se sfîrşeşte în plexul pelvic (în terminologia yoga, *muladhas chakra).* Asupra sistemului autonomic voinţa noastră nu poate exercita control. „Deşteptarea

lui Kundalini", reprezentat sub forma unei şarpe, e tocmai operaţia yogină care stabileşte control asupra lui Vagus Nervus. Influenţa se exercită prin răsuflare, prin ceea ce se numeşte *Pranayama.* În timpul stării *Kumbhaka* (reţinerea răsuflării) cînd e oprită şi inhalarea oxigenului şi exalarea acidului carbonic — venositatea sîngelui creşte şi aceasta stimulează kundalini. De asemenea, anumite şi precise exalări nazale, cînd gazul se fixează prin voinţă, la rădăcina nasului, impresionînd fibrele aferente ale Kundalini — poate stabili contact şi control asupra sistemului autonomic (V. Dr. Rele).

Entuziasmul doctorului în ceea ce priveşte identificările anatomice, nu mă cucereşte. Că există o bună parte de adevăr în aceste corespondente fiziologice, nimeni nu se îndoieşte. Cei care au citit, însă, originalele cărţii tantrice sau manualele filosofiei Yoga ştiu că acel tainic kundalini e mai mult decît un nerv, e însăşi „potenţa cosmică" infuzată în om şi care, deşteptată, poate da naştere la o serie de experienţe necunoscute vieţii psihice ordinare. Dar nu pot abuza de atenţia cetitorilor acestor note şi nu pot încărca impresiile unei vizite în Bengal cu tot aparatul erudiţiei Yoga...

Sîntem, astfel, în locuinţa unui yogin. După cîte înţeleg, coliba nu îi aparţine. Lîngă el cîţiva ucenici. Nu zăresc urmele unui ascetism brutal. Feţele lor arată numai o sobrietate demnă, convinsă.

Doctorul îi lămureşte ţelul prezenţei noastre.

— Sahib, răspunde gazda în hindustani, îţi voi arăta cîteva fapte, dar în *sahai* (oraş), nu pot merge.

Dacă tu eşti un *duăi* (medic) vrednic, învaţă şi cercetează în casa mea...

Doctorul acceptă. Îmi spune că cele ce vom vedea nu pot avea preţuire ştiinţifică decît întrucît verifică alte experienţe realizate în clinica din Calcutta.

Nenumăraţi „subiecţi" au fost supuşi acolo radiografiilor în timpul incetării pulsului. Numai astfel constatările pot fi valabile. Pentru mine, însă, tot ce aşteptam să văd era de o emoţionantă noutate. Nu întîlnisem pînă atunci decît fachiri şi prestidigitatori. La Belur am cunoscut cîţiva yogini învăţaţi şi profunzi care conversau în sanscrită tot atît de uşor ca în bengali ; dar n-au consimţit să-mi arate nimic...

Sîntem introduşi într-o încăpere scundă, curată, goală, ne aşezăm pe rogojina adusă de unul dintre ucenici. Gazda pare indiferentă. Trimite să aducă un soi de lighean, plin cu apă. Nu dă lămuriri. S-ar spune că se pregăteşte de un exerciţiu particular şi intim, despre care nu trebuie să dea socoteală

nimănui. Cîntărim apa din ochi ; cîteva kilograme. Face semn unui tînăr să se apropie. Tînărul nu se sfieşte, se dezbracă încet şi se aşează în lighean cu băgare de seamă, ca să nu verse apa. Aşteptăm. Doctorul zîmbeşte ; a văzut operaţia aceasta de nenumărate ori şi deşi e una dintre cele mai puţin extravagante, îl amuză. Spre mirarea mea apa din lighean dispare, lent şi sigur, ca suptă de o pompă. Nu e greu de înţeles pe unde.

Cînd toată apa a fost suptă tînărul se ridică, îşi reface costumul, părăseşte odaia şi se întoarce peste cîteva minute cu un pahar mare plin cu lapte. Aşteptăm iarăşi. Laptele e extras cu destulă repeziciune, dar prin alt organ. Cînd paharul e golit, operatorul se odihneşte o clipă — apoi îl umple din nou, şi, fireşte, cu lapte...

Cunoşteam faptele acestea din cărţi şi impresia a fost mediocră. Doctorul făcu chiar, în englezeşte o glumă, referindu-se la controlul muşchilor penisului. „Gîndeşte-te că tînărul acesta îşi poate menţine rigiditatea o noapte întreagă."

Nici vorbă nu poate fi de sugestie, de halucinaţie vizuală. La Bombay au fost cinematografiate fapte mult mai impresionante. De pildă Deshbandhu rupînd fiare cu simpla tresărire a muşchilor, sau îndoind drugi cu degetul. Pentru un cunoscător al fizicei yoga, aceste miracole se reduc la simple jocuri de forţă, iar controlul muşchilor e treapta inferioară a exerciţiilor. Dă aceea gazda nici nu s-a obosit să-l realizeze personal.

— Sahib, îţi voi arăta acum *Dharona*... Aceasta e a şasea treaptă din seria exerciţiilor yoga, însemnînd meditaţia prin fixarea unui singur punct. Conştiinţa se identifică cu obiectul, ajungînd obiectul în sine, dizolvînd relaţia. Eu — obiect şi categoria timpului, prin care această relaţie se caracterizează.

Gazda noastră e prodigioasă. Luînd poziţia *Asana,* pe care fiecare o cunoaşte din statuetele lui Buddha, obţine concentrarea cu o repeziciune extraordinară. El poate descrie, astfel, tot ce se petrece în trup, poate descifra cei mai dificil de găsiţi nervi, cum se mişcă muşchii, cum bate inima, etc. Obţine o claire yoyance cu nebănuite precizii.

Ceea ce e impresionant, îmi spune doctorul, e faptul că oamenii aceştia cunosc perfect anatomia fără să fi făcut disecţii. Pot descrie fibre pe care numai un îndemînatec anatomist, şi nu numai cu excelente instrumente chirurgicale, le poate descoperi...

După aceasta, urmează oprirea pulsului, după voinţă, cînd la o mînă cînd la cealaltă. Amintesc de sugestie.

— Sugestia, zîmbeşte doctorul, e un excelent metod de a persista în ignoranţă, şi noi, europenii, îl folosim de cîte ori

nu putem explica un fapt. Dar asupra opririi pulsului s-au luat radiografii... Faptul care m-a emoţionat a fost oprirea bătăilor inimii timp de şase secunde. Experienţa s-a repetat de patru ori, pentru fiecare oprire a inimii trebuind şase secunde de acceleraţie preliminară şi şase secunde de reintrare în normal.

Aceasta prezintă o vădită asemănare cu cazul lui Desbandhu. Se poate spune astfel, că ritmul de şase secunde e un fapt general în aceste fenomene cardiace.

Urmează înghiţirea limbei. Aceasta îngăduie o acţiune directă asupra nervului kundalini, după teoria doctorului Rele. Cum, însă, nu îndrăzneam să pun prea multe întrebări şi nu cunoşteam hindustani — n-am putut obţine rezultate interesante.

Ne pregătim de plecare. Gazda ne dăruieşte fructe, răspuns la darurile noastre din oraş. Atunci îmi fac curaj şi îi adresez o întrebare sanscrită. O adevărată revoluţie. Îmi vorbeşte, îmi vorbeşte... Zîmbind, îl lămuresc că ştiinţa mea în sanscrită nu îl poate urmări. Atunci, se adresează doctorului în hindustani.

— El spune că tot ce ne-a arătat nu preţuieşte nimic, că tainele nu ni le-a dezvăluit. Dar, dacă vrei, rămîi 12 ani cu el, sau cu unul din tovarăşii lui şi vei izbuti să înţelegi... Îi mulţumesc confuz. Oh ! indienii aceştia care spun 12 ani cum am spune noi două săptămîni... Din nou discuţie asupra sentimentului şi conceptului timpului în India. Destăinuiesc doctorului părerea mea : India nu are noţiunea timpului.

— De ce te uimeşte, Yoga numeşte precis acest nerv *Sushumna* „devorator al timpului". Influenţat şi controlat, procesul vital se opreşte şi viaţa se prelungeşte după voinţă. Poţi atinge dacă vrei, un fel de pseudonemurire...

Aici doctorul zîmbeşte foarte bine dispus. Eram ispitit să-l întreb : „Dta de ce nu vrei să-ti prelungeşti viaţa ?" Dar mă gîndeam că humorul lui de ştienţist şi de englez mi-ar fi putut răspunde : „Şi cine îţi spune că nu mi-o prelungesc ?"

(„Cuvîntul", an V (1929), aprilie, nr. 1423, p. 1—2)

GANDHI, DUPĂ RAMAZAN ŞI HOLI

Martie. Arşiţa pogoară din pustiu. Trandafirii înfloresc, albi. În amiază, cerul se posomorăşte, se apropie. Fereştile se închid, obloane de lemn vopsit în verde orbesc lumina camerelor, uşile se zăvoresc, paşii amuţesc pe terase, tufe ciudate

transpiră în glastre mari, ventilatoarele fluieră. Trei ceasuri, vila e moartă. A început primăvara...

În acea zi fetele nu s-au dus la şcoală. Trebuiau să treacă prin Dhurumtollah, strada cea mare, populată, cu mahomedani. Îmbulzeală orientală, grupuri strecurîndu-se prin uliţe, traversînd parcul cu lac şi palmieri, împreunîndu-se cu grupurile venind de la Shambazar. Se adunau, se adunau. Ajungeau mii, cinci mii, zece mii. Aproape de amiază tramvaiele circulau anevoie. Mahomedanii se adunau pentru rugăciunea comună. Un necunoscut, pierdut într-o mare de trupuri. Şi deodată, rămîi singur. Cele zece mii se prosternează, în veşmintele lor albe, umilindu-şi fruntile. Cît vezi, numai spinări frînte. Pîlcuri de englezi, retraşi scot fotografii pentru ziare şi magazine ilustrate.

În acea zi fetele nu s-au dus la şcoală. Nu ştiu de ce, îmi amintesc povestea lui Miriam Harry, cu şcolăriţe fugind de arabi pe asini asiatici mînaţi de robi adolescenţi. O, nu ! Primejdia nu e atît de mare. Dar Mahomedanii sînt în Ramazan, sînt puzderie şi sînt obraznici. Chicotesc cînd văd trecînd „albe" cu muni. În tramvaie nu-şi pot ridica ochii de pe chipurile nubile. Iar pentru că Ramazanul a început nimeni nu ştie ce se poate întîmpla cu fetele surprinse în mulţime. În cel mai bun caz, ar trebui să aştepte îmbrîncite şi mîngîiate clandestin — sau să-şi facă loc cu ghiozdanul şi cu pălăria colonială, scuturîndu-şi pulpele de rîmele degetelor, blestemînd în *urdu*, lăcrămînd...

Numai atît, dar fetele au preferat să rămînă în vila cu ventilator şî apă îngheţată, unde mahomedanii sînt „boy" şi unde pot circula, netulburate de priviri, cu o simplă robă de gaz, şi în picioarele goale.

În ajun, pe înserat, pîlcuri de credincioşi ieşeau din dughene ca să recunoască în zarea sîngerie printre ţurle şi coşuri de fabrici, deasupra buchetelor de arbori, *Guawa — se lua* Ramazanului. Cîteva minute fiecare afirmă că a găsit-o cel dintîi. Ochii croitorilor, ai caligrafilor — anevoie străpungeau geana amurgului şi pînza aburilor de praf. Ei aşteptau să se întunece ca să li se dezvăluie steaua. Odată văzută şi pipăită, cu privirile lacome — postul, doliul, asceza luau sfîrşit.

În acea noapte am adormit tîrziu, zvîrcolindu-mă sub rumoarea ventilatorului. O semilună perfectă brăzda cerul. Dar oricît de mult aş fi fost îndrăgostit de noapte, şi oricît de fermecătoare ar fi fost grădina — veghea trebuia sfîrşită.

Şi ea nu se putea sfîrşi, pentru că tot oraşul gemea sub acel cîntec surd, amestec de tobe orientale, zurgălăi, glasuri, chiote, coruri, litanii — şi cîntecul enerva, sufoca. Nu auzeam nimic

precis. Numai nuanța de *forte* și *pianisimo* într-un murmur cu păreri de coruri, străpuns la răstimpuri de detunături și urale. Briza aducea, odată cu parfumuri vegetale, bucuria deșănțată a celor descătușați de reguli. Ghiceam o respirație accelerată — de cîte pricini ? — în piepturile lovite în numele lui Alah.

De fapt recunoaștem și aici sărbătoarea primăverii, a vegetației înviate, miracol cu extraordinara posibilitate de palingeneză psihică. Ce frumoasă carte de fifolofia culturii s-ar putea scrie asupra anotimpurilor ! Izvorul tragediei, al filozofiei presocratice, al misticismului orfic-pitagorician — se află în sărbătoarea dionisiacă a primăverii. Și motivul iernii în lirica persană, și motivul verii în „poezia de curte" indiană.

Au trecut puține zile și iarăși fetele nu s-au dus la școală. De astă dată hindușii sărbătoreau ei primăvara. Era *holi*. Din zori, mii de bengalezi și-au vopsit fața cu boia roșie, purpurie, vișinie, portocalie. Vestmintele albe, erau însîngerate. Unii purtau haine multicolore, iar alții aveau fruntea acoperită cu un strat gros de praf verde. Dughenele eschibiționau provocant borcane cu boia și pentru cîțiva bani de aramă, drumeții își împrospătau boiaua feții și-și ungeau mai violent vestmintele.

Fetele nu știau amănunte asupra sărbătoarei. Dovedeau. ca toți europenii din colonii o exasperantă diferență față de celelalte religii pe care le numesc — din generație în generație — barbare. Credeau că e vorba de „Omul nou al lor", dar se temeau să iasă pe stradă, pentru că „ei joacă și țipă ca niște diavoli beți."

Ulițele erau traversate de grupuri vopsite, purtînd tobe, tipsii cu clopoței și flautul asiatic. O bucurie sălbatică îi însuflețea. În frunte dansau cîțiva „diavoli" cu gesturi largi, grotești. rînjind și urlînd, dovedind curioase și impresionante resurse de mimică. Restul convoiului era alcătuit de tineri strînși în jurul muzicanților, urmărind cu sete ritmul dur, asimilîndu-l în mișcarea mădularelor.

Am văzut grupuri pretutindeni : în parcuri și în bazar, în tramvaie și pe acoperișul autobuzelor în farmacii și în preajma templelor. Cînd se întîlneau, dovedeau acea explozie de bucurie și acea intimitate imediată a grupurilor de manifestanți. Am aflat, mai tîrziu, că uni au risipit lichidul colorat pe dughenele pînzarilor și țesătorilor musulmani. De aici, obișnuitele încăierări de stradă — din care hindușii ies totdeauna bătuți. O ceată puternică de mahomedani au invadat căscioarele indiene din Raja Maren, din Krishna Street, au alungat pe gospodari (după ce și-au oprit femeile), au pîngărit statuile zeiței

Shitala şi au furat ornamentele de aur. M-am întîmplat prin partea locului şi am alergat odată cu cei dintîi poliţişti : dar faptul se consumase. Fără îndoială grupuri de tineri indieni îşi pregătesc acum revanşa, vor stropi o moschee cu văpsele, vor schingiui pe paznici, vor răpi cîteva femei... Jocul continuă amuzant şi jalnic, de veacuri...

În ziua de 25 martie s-a judecat procesul lui Mahatma Gandi, învinuit că a îndemnat arderea hainelor englezeşti într-un parc, cu douăzeci de zile mai înainte. Împrejurările sînt cunoscute.

M-am dus să-l văd şi să-l aud. Am izbutit să capăt un loc pe un perete rezervat presei. Dar mulţimea a năvălit, doamne şi domnişoare englezoaice au forţat intrările „sala" a ajuns sufocantă, publicul a dispreţuit presa — şi presa n-a auzit mai nimic din dezbateri.

Au sosit întîi swarjiştii zîmbitori şi dispreţuitori. Sînt fanaticii mişcării naţionaliste şi poartă acel costum alb şi simplu lucrat de roata casnică.

Atmosfera, cu toate ventilatoarele, e sufocantă. Curiozitatea şi nerăbdarea cresc. În sfîrşit, Mahatma Gandhi e vestit de rumoarea de afară. Ovaţii şi şoapte. Îşi face loc un omuleţ ars de soare, mai negru în roba albă care nu-i acoperă decît jumătate din piept. În picioarele goale, cu sandale, cu capul gol. Faţa îi e torturată şi brăzdată ; ochii mici, cu luciu de plumb topit, în cearcăne înspăimîntătoare tăinuite de ochelari largi : pometii obrajilor pămînteni, gura crispată într-o agonie a tinereţii pentru totdeauna pierite ; umerii ascuţiţi ; e bătrîn, bătrîn şi istovit.

Îmbulzeala mă împiedică să-i aud toate cuvintele. Nu numai se apără, ci mărturiseşte că trebuie să dea în judecată poliţia chiar pentru motive pentru care a fost chemat în faţa curţei. Poliţia a intervenit fără cauză şi a iritat adunarea. Incidentele i se datoresc.

În timpul cît vorbeşte, îl privesc. Pare altul, pentru că vorbeşte şi pentru că e departe. Swarajiştii aplaudă, murmurăm. Iată şi pe Pandit Neheu, un soi de tigru brun, cu bărbia lată şi retezată, cu fruntea zbătută, crestată, înnegurată. Îl văd şi pe avocatul lui Gandhi, San Gupta, afabil, curgător, cu o apreciabilă stăpînire de sine.

Mahatma a tăcut şi s-a aşezat. O emoţie ciudată, tardivă, mă cuprinde. Ochii lui, deacum privesc atît de departe, încît dacă nu l-aş fi cunoscut, aş fi fost sigur că e orb. Păreau ochii unui cadavru mumificat, ficşi, metalici.

Dezbaterile n-au fost interesante, şi cele două miss din faţă-mi se scuturau şi şopteau prea mult ca să pot urmări cuvîntările. Părăsind sala, Gandhi e asaltat de tipografi. Leaderii fac zid în faţa ziariştilor. Mahatma nu acordă nici un interviu. E a treia oară cînd încercările şi scrisorile mele de recomandaţie se dovedesc zadarnice ; toate se opresc la secretarul său particular. Mărturisesc prietenului meu că l-aş urmări la Ahllahabad unde Gandhi a plecat în aceeaşi zi. Ghosal zîmbeşte ·

— Dar, Sahib, acolo e acum 100° Fahrenheit ; uit că a început primăvara...

Ridic ochii spre cerul arşiţei, şi instinctiv îmi înfund casca colonială peste urechi. În cîteva zile va începe april, luna de miere a Europei — luna Iadului în India...

Mahatma Gandhi a fost osîndit să plătească o rupie.

Calcutta, 28 martie

(„Cuvîntul", an V [1929], ianuarie 11, nr. 1337, p. 1—2).

VIAŢA NEVEROSIMILĂ ŞI FOARTE UTILĂ A MAHARAJAHULUI DE KASSIMBAZAR

Miliardarul nefericit

Omul despre care vreau să scriu astăzi este aproape necunoscut dincolo de hotarele Bengalului. A avut nenorocul să se nască Maharajah şi moştenitorul unui Stat cu trecut glorios, cu bogăţii neînchipuite ; altminteri ar fi ajuns un mare savant sau un mare sfînt. Renunţînd la adevărata lui menire, Manindra Chandra Nandy s-a mulţumit să fie un miliardar hotărît să-şi risipească averea. În timp, însă, ce alţi colegi de ai săi din Camera Prinţilor au izbutit să cheltuiască sume fabuloase închiriind hotelurile la Paris şi vile pe Riviera, maharajahul de Kassimbazar şi-a ales metoda cea mai complicată : pomana dirijată şi crearea unui birou de împărţit ajutoare pentru oamenii de ştiinţă. I-a trebuit o viaţă întreagă de muncă şi de economie — ca să poată sărăci complet. La moartea lui, statul era dator cîteva miliarde — şi în loc să treacă în mîna moştenitorului, a trecut în mîna unei societăţi engleze, creditoare.

Treizeci şi nouă de ani nu se va mai vorbi de Kassimbazar ca de un Stat, independent şi bogat.

Treizeci şi nouă de ani birourile Societăţii creditoare vor stăpîni în Palatul rajahilor.

Au fost state indiene cucerite prin putere armată, altele jucate şi pierdute la cărţi, altele luate prin trădare. Kassimbazar este primul stat din India — şi probabil din întreaga lume — care îşi pierde autonomia din cauza şi a binefacerilor.

PAGINĂ CARE AR PUTEA FI AUTOBIOGRAFICĂ

Să mi se ierte dacă va trebui iarăşi să vorbesc despre mine. Dar mi se pare că foarte puţini europeni — în afară de obicinuiţii englezi — au cunoscut personal pe Maharajahul Manindra Chandra Nandy. Şi cum viaţa acestui mare om n-a fost încă scrisă, cum numele lui nici nu este cunoscut în Europa, cred că orice mărturie directă este preţioasă. Aşa că voi începe cu cele ce ştiu eu.

Prin vara anului 1928 îmi cade în mînă o carte de filozofie indiană scrisă în englezeşte, în a cărei prefaţă se vorbea despre acest Maharajah de Kassimbazar ca despre un adevărat Mântuitor al Bengalului. Se spunea acolo că omul acesta are un suflet de sfînt, că savanţii din întreaga Indie îi sînt îndatoraţi pentru fel şi chip de ajutoare primite, că studenţii din întreaga lume găsesc sprijin în el, că e părintele sărmanilor din Bengal, şi aşa mai departe. Cum eu însumi mă pregăteam pentru o călătorie în India, îi scriu ; şi peste vreo două luni primesc un răspuns, în franţuzeşte, care suna cam în astfel : „Iubite Domn, Gîndul D-tale de a veni în India pentru studii îmi face o deosebită plăcere. Un an sau doi. însă, nu vor fi deajuns. Te rog comunică-mi cam cît ai dori să primeşti pe lună, sub formă de bursă. Viaţa europeană costă foarte mult ; viaţa indiană, pe sfert".

Deabia peste trei luni l-am întîlnit. În palatul lui din Calcutta. într-o dimineaţă pe la opt (căci îşi începea recepţiile la şase, şi le încheia la nouă, ca să-şi poată dedica restul timpului lucrărilor de administraţie culturală), mă primeşte chiar în faţa uşii principale, stînd pe un scaun simplu, avînd alături o masă de scris, de lemn, şi în faţa lui o canapea elegantă pentru oaspeţi. Dacă nu mi-ar fi spus însoţitorul meu n-aş fi crezut că e maharajah. Era îmbrăcat cu aceeaşi *dhoti* de cînepă pe care o poartă orice sărman bengalez, cu aceiaşi papuci în picioarele goale, fără turban, fără colanul princiar. Avea o figură de o majestate şi o puritate rară, obrajii marmoreeni, luminoşi, însă fiecare gest şi fiecare privire degajă o comunicativitate şi o

familiaritate care ar fi făcut să vorbească și pe cel mai timid vizitator. Niciodată n-am întîlnit un om mai modest și care să nu-mi facă, totuși, impresia de slăbiciune sau de exagerare.

Surpriza și bucuria mea — de a fi găsit un om, nu un protector — era cu atît mai mare cu cît numai cu două săptămîni mai înainte, aflîndu-mă la Congresul Internațional al studenților creștini, luasem parte la o grandioasă recepție dată de Maharajahul de Mysore (India de Sud) în cinstea Congresului. Și văzusem acolo tot felul de minunății, și asistasem la banchete prin care Maharajahul voia să orbească chiar pe cei mai pretențioși europeni, eleganță strivitoare, risipă și fast — și în cele din urmă o serbare în curtea palatului, unde trei sute de dansatoare au dansat pentru boierii din balcon. Plecasem din Mysore uluit, fascinat, dar cu oarecare ciudă în suflet.

Și acum, iată-mă în fața unui coleg al prințului din India de Sud, care sta frumos de vorbă în fața unei case oarecare (căci nu avea deloc aspectul unui palat, deși cu peșteri artificiale în curte și cu soldați la poartă) și mă întreabă ce sistem de educație universitară avem la noi în țară, cîți doctori pentru mia de locuitori, dacă suferim mult de malarie, dacă știm să combatem sifilisul. Vedem că sînt probleme care îi stau la inimă. Am crezut chiar, la început, că este numai un binefăcător, un ctitor de spitale și școli primare. Dar nu era așa. Maharajahul de Kassimbazar era înainte de toate un om de știință ; preocupat nu numai să ajute pe cei bolnavi, dar să combată cauza răului, înființînd institute de cerecetare științifică, ajutînd cu fonduri imense laboratoarele, clinicile experimentale. Dacă dădea întotdeauna cu bucurie unui sătean sau unui bolnav, apoi dădea de zece ori mai mult unui om de știință și aceasta nu în epoca lui de glorie, ci la începutul carierii lui, cînd era tînăr, necunoscut și luptînd cu greutățile fără număr.

SISTEMUL DE DISTRIBUIRE

Maharajahul, după o scurtă epocă de binefaceri la întîmplare, s-a apucat să studieze serios crearea unui sistem de distribuire a banilor prin care țara lui ar fi avut maximul de randament, și cultural și eugenic.

A început, deci, să ajute Universitatea din Calcutta, condusă pe atunci de marele savant și enciclopedist Sir Asutish Mukeryi, omul cel mai erudit și mai creator pe care l-a avut

Bengalul, de o imensă putere de muncă (a luat cinci doctorate; medicină, matematică, litere, ştiinţe şi drept) care a făcut dintr-o biată Universitate de provincie cea mai bună Universitate a Asiei — Institutul de Medicină Tropicală, Institutul de Chimie şi Colegiul Sanscrit. Fonduri de milioane au fost blocate pentru fiecare din ele ; dar Maharajahul avea grija să cerceteze personal îmbunătăţirile aduse prin banii lui, şi-şi lua întotdeauna mai dinainte consilieri tehnici de mîna întîi, cari îi spuneau ce trebuie făcut, cum trebuie făcut, în cît timp şi cu ce mijloace.

Cred că nu există om care să fi lucrat cu mai multă coerenţă în binefaceri şi promovarea ştiinţei ca Maharajul Manindra Chandra Nancy. Nici chiar Rockfeller sau Carnegie, cari au dăruit fonduri colosale, e drept, dar nu s-au interesat de ele zi la zi, aproape ceas la ceas. Planul de luptă sanitară şi culturală al Maharajahului era pe cincizeci de ani. În fiecare an făcea un pas înainte. Meticulos şi organizat — a izbutit să transforme o provincie de patruzeci de milioane (căci a lucrat în întreg Bengalul, nu numai în Statul lui), să-i clădească şcoli, spitale, biblioteci, să-i facă drumuri şi canalizare. A muncit pentru asta, pînă în ultimul an al vieţii, douăsprezece ceasuri pe zi. Cea mai concentrată muncă, numai ca să sărăcească cu folos...

Deşi preocupat în primul rînd de cultură ştiinţifică şi medicală, Maharajahul nu uită nici „umanităţile". El însuşi un om foarte simplu, fără pretenţii de cultură, nu era orbit de gloria ştiinţei europene. Ştia să utilizeze, şi atît. Nu renunţase la limba lui, la cultura sanscrită, la filosofia indiană. Ştia că elementele acestea alcătuiesc însă şi substanţa nutritivă a spiritului şi a rasei lui. De aceea a procedat la o promovare pe toată linia şi în această direcţie. A început prin a organiza şcolile sanscrite tradiţionale, de sate, aşa numitele *tola,* care fuseseră complet uitate de Departamentul Educaţiei (condus în bună parte de englezi). A alcătuit examene pentru cei mai buni *pandit,* le-a fixat lefuri, i-a însărcinat cu căutarea de manuscrise sanscrite şi cu editarea lor.

Apoi, a trecut mai departe, la studenţii veniţi din toate satele Bengalului ca să-şi dea examenele la Universitatea din Calcutta. A instituit premii şi burse mici pentru cei mai buni studenţi, s-a ocupat de Căminul lor, iar pe cei mai buni dintre cei buni —i-a trimis la studii în Europa. Din felul cum ştia Maharajahul să ajute un student, se înţelege cît preţ punea el pe capacitatea de lucru original, de creaţie — pe care voia s-o promoveze în India. Un student în anul I, avea 40 rupii lunar

(2.800 lei). În anul al IIÎ-lea, dacă era menţionat de profesori, i se ridica bursa la 70 rupii (aproape 5 000 lei). Dacă teza de licenţă (Master of Arts), era excelentă, şi dacă consiliul profesoral îl aproba pentru bursă în Anglia, primea, timp de patru ani, 500 rupii, adică 35 000 de lei lunar, plus cheltuielile de călătorie şi taxele de înscriere.

Ceea ce urmărea Maharajahul Manindra Chandra Nandy nu era atît creşterea numărului de „intelectuali", de diplomaţi universitari — cît potenţarea la maximum a puterilor de creaţie, de personalizare a geniului indian. Cînd întîlnea un om cu puteri de creaţie, ajutorului, nu mai avea limită.

CE ÎNSEAMNĂ A FI SAVANT ÎN INDIA

Vreau să dau numai o pildă de felul cum ştia să ghicească şi să potenţeze talentul, geniul, munca, într-un tînăr. Profesorul de reputaţie mondială. Surendranath Dasgupta, a fost „creat" numai prin ajutoarele primite de la Maharajah. Timp de şase ani a primit 35 000 lei lunar pentru studii, plus 200 000 lei anual pentru biblioteca sa personală, plus- 1 000 00 (un milion) lei pentru editarea lucrării sale monumentale (*A History of Indian Phisolophy*, Cambridge University Press, două volume apărute, din cinci cîte vor forma opera completă), plus 150 000 lei anual pentru călătorii şi vilegiatură. Faceţi socoteala şi vedeţi cît costă „crearea" unui savant. Astăzi, însă, India posedă pe cel mai desăvîrşit filosof al ei şi pe singurul istoric al filosofiei indiene care există în lume (spun singurul, pentru că profesorul Dasgupta este în acelaşi timp şi filosof original şi bun orientalist, cunoscător neîntrecut al întregei literaturi sanskrite, publicate şi manuscrise ; ceilalţi „istorici" pe care îi are Europa sînt numai filologi şi pentru că înţeleg limba sanscrită, cred că înţeleg şi gîndirea exprimată ca şi cum simplul fapt de a cunoaşte limba germană te-ar îndreptăţi să scrii cărţi despre Kant şi despre Husserl !).

Am menţionat pe Surendranath Dasgupta pentru că cele ce a făcut Maharajahul pentru el dovedeşte încă odată rodnicia unei adevărate ajutorări. Dar nu numai actualul profesor universitar şi şef al Departamentului de filosofie orientală de la Presidency Colege a beneficiat după urma inteligenţii şi generozităţii Maharajahului. Nu există profesor universitar din

Calcutta care să nu fi avut nevoie cel puțin odată de bani pentru tipărirea unei cărți, pentru o călătorie de studii, pentru un congres — și pe care Maharajahul să nu-l fi ajutat.

OMUL

Maharajahul Manindra Chandra Nandy era atît de ocupat cu ajutorarea și luminarea altora, încît se uitase complet pe sine, încă de cînd avea 30 de ani. Umbla îmbrăcat țărănește, nu vizita pe ceilalți rajahi, nu se „educa" (adică nu dădea banchete, nu călătorea în Europa, nu-și învăța copiii franțuzește, nu-și cumpăra cai de curse, nu învăța hokey) și făcea cele mai strînse economii în ceea ce privea viața lui. Avea o singură mașină, veche, cu care vizita neîncetat instituțiile, spitalele, studenții, savanții, Omul acesta care număra bine nichelul cînd își cumpără o limonadă de drum — ducea adesea cu el averi de milioane, ca să le dea altora. Aproape zgîrcit cu sine, era generos pînă la risipă cu oricine i se impunea lui (sau consilierilor lui) prin inteligență, prin cinste, prin putere de creație.

Ca om, viața lui aparține aproape legendei. Era atît de bun încît adesea te necăjeai. De pildă, odată i-a fugit secretarul cu 50 000 rupii (3 500 000 lei) și a fost prins de poliția din Calcutta. Maharajahul, cum a auzit, a luat trenul și s-a dus să ceară să-l pună în libertate, spunînd că s-a înșelat cînd a crezut că omul acela delapidase cele 50 000 rupii.

Altădată, după o serbare la care oamenii săi de serviciu munciseră foarte greu, unul dintre servitori i se prezentă și ceru să li se dea voie să se odihnească în după-amiaza aceea, ei toți fiind foarte obosiți. Maharajahul acceptă numaidecît, dar pentru că soția și copiii lui chemau tot mereu servitorii — s-a dus el însuși în fața locuințelor lor și a păzit acolo, stînd pe un scaun în soare, pînă seara ; ca nu cumva să vină cineva și să-i deranjeze.

Dar el însuși, un foarte ortodox hindus, iubea și respecta toate confesiunile. În Kassimbazar se pot vedea o foarte frumoasă catedrală, o biserică luterană și una anglicană, o sinagogă și o capelă armenească — toate ridicate cu banii Maharajahului, pe terenuri anume alese și cumpărate de el. Și poate nu știți că, pe vremuri, Kassimbazarul era cel mai înflorit oraș al Bengalului, cu cele mai minunate țesătorii și atît de fine erau lucrate și atît de priceput colorate țesăturile, încît englezii,

cînd au început concurența, au fost nevoiți să reteze mîinile țesătorilor și țesătoarelor, ca aceștia pe alții să nu mai poată învăța arta lor fără de pereche. Și astfel, după ce au distrus atelierele, au retezat mîinile și au ars țesăturile, englezii au putut să-și introducă mărfurile lor în Bengal. Iar, după o sută de ani, Maharajahul acestui oraș bogat și celebru ridică pe teritoriul lui biserici celor ce i-au jefuit părinți și i-au schingiuit supușii.

...A murit în octombrie 1930, foarte bătrîn, foarte sărac, cerîndu-și iertare copiilor că îi lasă pe drumuri, cerîndu-și iertare protejaților că îi lasă de acum în calea vînturilor, în purtarea vieții.

N-a urît pe nimeni, nu s-a supărat niciodată ; ar fi vrut de mult să se retragă în vreo mînăstire, tot așa cum voise în tinerețe să se retragă în vreun laborator. Dar a rămas la postul lui pînă la urmă împrumutînd bani pentru inteligența și creația altora. A doua zi după moartea lui, Kassimbazarul a trecut în mîna unei societăți pe acțiuni. Prințul moștenitor este acum funcționar cu 1 000 rupii pe lună.

(„Vremea", an IV [1933], Paști, p. 11).

CUPRINS

Cuvînt înainte 3
Fals jurnal de bord, Alexandria 5
Fals jurnal de bord, Cairo 8
Fals jurnal de bord, Port-Said 12
Fals jurnal de bord, Canalul de Suez 15
Fals jurnal de bord, pe Marea Roşie cu japonezii 18
Fals jurnal de bord, pe Oceanul Indian 21
REPORTAGII 25
Cu rikşa în Colombo 25
Kandy şi Anuradhapura 28
Adyar 30
Crăciunul la Poonomallee 34
Mănăstirea lui Sawami, la Belur 37
Biblioteca Maharajahului 39
Calcutta 43
Primăvara 46
Cel dintîi yogin 49
Gandhi, după Ramazan şi Holi 52
Viaţa neverosimilă şi foarte utilă a Maharajahului de Kassimbazar 56
Pagină care ar putea fi autobiografică 57
Sistemul de distribuire 58
Ce înseamnă a fi savant în India 60
Omul 61